

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

Kresba a dítě v mateřské škole

Drawing and child in kindergarten

Bakalářská práce

Andrea Černá

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Věra Uhl Skřivanová, Ph.D.

Praha 2016

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně. V průběhu jejího zpracování jsem vycházela pouze z pramenů a literatury, které v ní uvádím.

V Praze dne

Andrea Černá

Tímto bych ráda poděkovala paní PhDr. Věře Uhl Skřivanové, Ph.D., která mi byla velkou oporou a rádcem při odborných konzultacích, vždy byla ochotná a vstřícná mi pomoci. Dále děkuji kolegyni H. Matějové za podporu ve výuce a stejně tak i celému kolektivu MŠ. A také děkuji své rodině za velkou trpělivost a podporu.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá specifiky využití a přínosem modifikovaných kresebných a grafických technik v mateřské škole. Teoretická část obsahuje pojednání o osobnosti dítěte předškolního věku a jeho výtvarného projevu, představuje pojetí soudobých vzdělávacích cílů v předškolním vzdělávání, jak jsou ukotveny v RVP PV a soudobém diskursu výtvarné pedagogiky. Didaktická část obsahuje návrhy a ověřující realizace výtvarných činností s dětmi v MŠ, které využívají modifikované kresebné a grafické techniky.

KLÍČOVÁ SLOVA

Kresba a grafika v MŠ, modifikace tradičních technik, výtvarný experiment, rozvoj osobnosti dítěte, areté a techné.

ANNOTATION

The bachelor thesis deals with specifics of utilization and contribution of modified drawing and graphical techniques at kindergarten. The theoretical part contains a treatise on pre-school child's personality and its fine art manifestation. It represents the approach of current educative aims at pre-school age as stated in RVP PV and current art education discourse. The didactic part contains suggestions and verifying realizations of artistic activities with children in kindergarten which use modified drawing and graphical techniques.

KEYWORDS

Drawing and graphics at kindergarten, modification of traditional techniques, fine art experiment, development of child's personality, areté and techné.

OBSAH

Úvod	7
------------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1. Současné pojetí předškolního vzdělávání	8
1.1 Mateřská škola	9
1.2 Výchovně-vzdělávací cíle předškolního vzdělávání.....	10
1.3 Osobnost dítěte předškolního věku	12
1.4 Vývoj základních schopností a dovedností	14
2. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání	15
2.1 Vzdělávací obsah	15
2.2 Pojetí výtvarné výchovy v předškolním vzdělávání	16
2.3 Podmínky pro výtvarnou výchovu v mateřské škole	19
2.4 Analýza výtvarných technik na Metodickém portálu RVP	19
3. Dětský výtvarný projev	21
3.1 Vývoj a dělení dětského výtvarného projevu.....	22
3.2 Charakteristické znaky dětského výtvarného projevu	23
3.3 Výtvarné činnosti dětí předškolního věku	24
3.4 Volba výtvarných technik v MŠ.....	25
4. Možnosti modifikace výtvarných technik v prostředí mateřské školy	27
4.1 Kresba a grafika	28
4.1.1 Kresba a její historie.....	29
4.1.2 Grafika a její techniky	30
4.2 Netradiční techniky kresby ve výtvarné výchově.....	32
4.3 Netradiční grafické techniky ve výtvarné výchově	35

DIDAKTICKÁ ČÁST

5. Návrhy výtvarných činností a jejich ověření v MŠ.....	40
5.1 Výtvarné a motivační činnosti na námět „Co se děje v trávě“	40
5.2 Alterace námětu: „Kdo se skrývá v trávě“	44
5.3 Výtvarné a motivační činnosti na námět „Pilné včelky“	45
5.4 Alterace námětu: „Mraveniště“	49
5.5 Výtvarné a motivační činnosti na námět „Neposedný vítr“	50
5.6 Alterace námětu: „Větrné hrátky“	54
5.7 Reflektivní bilance učitelky MŠ.....	55
Závěr	57
LITERATURA	58

Úvod

Cílem bakalářské práce je rozpracovat tematiku využití kresebných a grafických technik v předškolním vzdělávání a ověřit navržené výtvarné činnosti v praxi mateřské školy.

Z tohoto důvodu je v teoretické části věnována pozornost výchozím informacím o dětském výtvarném projevu a osobnosti dítěte, pedagogickému konstruktivismu, pojetí soudobých vzdělávacích cílů v MŠ, tedy jejich ukotvení v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání a aktuální teorii výtvarné výchovy. Teoretická část se rovněž zabývá tradičními kresebnými a grafickými technikami a možnostmi jejich modifikace pro školní praxi předškolního vzdělávání.

V rámci didaktické části jsou navrženy tři výtvarné činnosti spolu s činnostmi motivačními a následně rozvinuty tři alterace zvolených námětů. Výtvarné činnosti jsou založeny na kreativním využití kresby a modifikaci grafických technik v techniky netradiční, experimentální či kombinované, které se jeví snáze využitelné i vhodnější z hlediska podmínek, využitých materiálů i nástrojů pro praxi MŠ. Navrhované činnosti jsou z části ověřeny v praxi MŠ a přispívají k osobnostnímu rozvoji dětí.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Současné pojetí předškolního vzdělávání

Předškolní vzdělávání je v České republice součástí legislativního systému vzdělávání. Uskutečňuje se v institucích pro předškolní vzdělávání – mateřských školách, které mohou navštěvovat děti ve věku 3 – 6 let, v některých případech i děti sedmileté, kterým je uložen odklad školní docházky. Předškolní vzdělávání není součástí povinné školní docházky. (Koťátková, 2014)

Současné pojetí vzdělávání vychází z pedagogického konstruktivismu, kdy se klade důraz na aktivní podíl žáka ve výuce a stejně tak současné pojetí výtvarné výchovy podporuje především osobnostní rozvoj dětí a jejich tvořivost. Výtvarné techniky se přitom stávají prostředkem pro výrazovou hru a zážitkové aktivity.

V Pedagogickém slovníku je konstruktivismus definován jako „široký proud teorií ve vědách o chování a sociálních vědách, zdůrazňující jak aktivní úlohu subjektu a význam jeho vnitřních předpokladů v pedagogických a psychologických procesech, tak důležitost jeho interakce s prostředím a společností“. (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 105)

V konstruktivistickém pojetí výuky je důležité pochopení daného problému, je zde snaha, aby aktivita směřovala od pedagoga k dítěti. Velký důraz je tedy kladen na aktivitu dítěte, dítě je zapojeno do činností, nestojí někde opodál a jen nečeká, až mu pedagog podá veškeré instrukce a návody. Je důležité, aby dítě mělo možnost volby, aby mu byl dán prosto ke tvořivosti.

Při výtvarných činnostech se snažíme o tvořivý přístup k jednotlivým problémům, vedeme děti ke spolupráci, k aktivitě, k tvořivému myšlení, je důležité, aby měly děti prostor pro vlastní nápady, myšlenky a řešení. Právě tvořivý pedagog nepředkládá dětem pouze hotové znalosti a postupy, ale naopak umožňuje dětem vidět věci nekonvenčně, nebrání jim v seberealizaci a sebeprosazení, naopak podporuje dětskou individualitu a originalitu, fantazii a experimentování s výtvarnými představami. Snahou je vytvořit při výtvarných činnostech takovou atmosféru, aby se děti cítily dobře, aby se nebály udělat

„chybu“ při realizaci svých nápadů, aby mohly rozvíjet svoji tvořivost a nebály se experimentovat a zkoušet nové a dosud pro ně neobjevené souvislosti..

Snahou předškolního vzdělávání je vybavit děti znalostmi, kterým budou rozumět. Každé dítě si vytváří své vlastní představy o světě – tzv. prekoncepty. Tyto prekoncepty jsou postupně ovlivňovány novými zkušenostmi, které dítě porovnává s tím, co už zná. Postupně se tyto naivní prekoncepty zdokonalují, propojují a ukládají do souvislostí. Tento proces se uskutečňuje na úrovni jednotlivce, ale i celé třídy. Děti si vzájemně porovnávají své prekoncepty a zjišťují, že se každý může dívat na jednu věc rozdílně. (Kalhous, Obst, 2009, s. 49)

Konstruktivistické pojetí se snaží naplňovat mimo jiné i artefaktika. Ta svým přístupem uplatňování umělecké aktivity ve všeobecném vzdělávání a ve výchově, důrazem na samostatnost, individualitu, tvořivost a aktivitu je pro pedagogy předškolního vzdělávání přínosná a inspirativní.

1.1 Mateřská škola

V mateřské škole jsou děti rozděleny do tříd, které mohou být věkově stejnorodé (homogenní) nebo věkově smíšené (heterogenní). Věkově smíšené třídy představují prostředí blízké rodinnému prostředí, ze kterého děti do mateřské školy přicházejí. Jsou vhodnější pro rozvoj sociálních dovedností dětí, vzájemného učení mezi dětmi, kdy starší děti pomáhají mladším dětem, jsou pro ně přirozeným vzorem, mladší děti jsou naopak staršími dětmi motivovány ke snaze zkusit zvládnout různé činnosti, k zapojení do hry. Starší děti se zase učí být tolerantními vůči různým formám chování mladších dětí a také se cítí být důležitými a vyspělými, jestliže mohou svými znalostmi a dovednostmi pomáhat svým mladším kamarádům.

Příprava činností a aktivit pro věkově smíšenou třídu je pro učitelku náročnější. Musí najít takové činnosti, které vyhovují všem dětem nebo činnosti rozdělit na skupiny a přizpůsobit je věkovým schopnostem a dovednostem dětí.

Pro děti od tří do šesti let je nadále nejdůležitějším prostředím rodina, kde probíhá primární socializace. Socializace provádí člověka celým životem, stále se učí žít ve společnosti jiných lidí, osvojuje si chování, hodnoty a normy společenství, které ho obklopuje.

Z tohoto hlediska můžeme říct, že nástup do mateřské školy je jedním z krizových období dítěte, je to období plné změn – dítě přijímá jinou roli než má v rodině, učí se novým pravidlům, které platí v dané skupině jeho vrstevníků ap. Dítě zde učí fungovat samo bez rodičů, spoléhat se na sebe, na své rozhodnutí - učí se řídit vlastním pravidly a instrukcemi, které se naučil právě v rodině mezi svými nejbližšími. Proto je dobré, aby se dítě už v rodině setkalo s vymezením hranic, které musí akceptovat a s hodnotovými cíli, které jsou přijatelné pro společnost.

Vzdělávání v mateřské škole navazuje na rodinnou výchovu, jejíž výchovné působení doplňuje, obohacuje a dále rozvíjí. Smyslem předškolního vzdělávání je výchova, vzdělávání a rozvoj dětí předškolního věku v různých vzdělávacích oblastech (rozumová, výtvarná, tělesná, hudební a dramatická), ale kromě toho, by mělo dětem poskytnout i sociální zkušenosti.

1.2 Výchovně-vzdělávací cíle předškolního vzdělávání

„Výchovně-vzdělávací cíle předškolního vzdělávání bývají ve svém zaměření rozděleny do několika kategorií, které se vzájemně doplňují a působí na dítě komplexně:

- Cíle se zaměřením na rozvoj motoriky (senzomotorika, pohybové koordinace a různé pohybové a sportovní dovednosti).
- Cíle zaměřené na rozvoj myšlení a řeči (chápání pojmů, souvislostí a začleňování nových zkušeností a poznatků do vztahových systémů, rozvoj slovní zásoby, gramatické správnosti vyjadřování a prevence poruch výslovnosti).
- Cíle zaměřené na rozvoj osobnosti dítěte a jeho dovedností pro soužití s druhými (podpora vytváření pozitivního sebepojetí a vytváření pěkných vzájemných vztahů se spoluprací a porozuměním).
- Cíle zaměřené na rozvoj tvořivosti, seberealizace a vrozených dispozic – estetické-výchovná kultivace (výtvarná, hudební, hudebně pohybová, dramatická).
- Cíle zaměřené na rozvoj celé škály dovedností použitelných v běžném životě.

Vzdělávací cíle jsou směřovány k získávání kompetencí, které vytvářejí dobré základy pro další příznivý rozvoj dítěte.“ (Koťátková, 2014, 123-4 s.)

„V současném pojetí mateřské školy bychom se měli nacházet v etapě přijetí a naplňování moderního pojetí pedocentrické orientace. Dítě, péče o něj a rozvoj jeho dispozic je jejím

základem. Každé dítě je respektováno jako osobnost, má své individuální potřeby a zájmy a ty nás vedou k nacházení metod a aktivit, kterými je možné je dále rozšiřovat a připravovat tak dítě na další vzdělávání.“ (Koťátková, 2014)

V současném pojetí předškolního vzdělávání se výrazně upřednostňuje individuální přístup k dětem, který je zaměřen na rozvoj osobnosti dítěte a současně na kultivaci vzájemných vztahů v dětské skupině. Aby pedagog mohl optimálně působit na rozvoj dítěte, aby mohl nacházet pro něj vhodné a odpovídající metody a formy práce, je potřebná znalost vývoje dítěte, s ohledem na jeho specifika i individuální odlišnosti.

Nejlépe pedagog pozná dítě, když ho pozoruje při přirozené hře individuální nebo v interakci se svými vrstevníky. Vrstevnická skupina se v předškolním věku stává pro dítě velice důležitou a významnou, učí se v ní novým rolím, které jsou odlišné od rolí, které zastává v rodině, učí se podřizovat, ale zároveň i rozhodovat mezi vrstevníky, prosadit se a zároveň se s nimi učí komunikovat, domluvit se. Společná hra dítěti umožňuje rozvoj řeči a myšlení, rozvoj motoriky a interiorizace sociálních norem. (Mertin, Gillernová, 2010)

Dítě potřebuje ke svému zdárnému vývoji vstřícné a přátelské prostředí, které bude přiměřeně podnětné, rozvíjející jeho touhu po poznání, aktivitě, experimentování a tvořivosti. Nabízené činnosti v mateřské škole by měly reflektovat jeho přání a zájmy, jeho schopnosti, dovednosti a věkové zvláštnosti. Pokud se dítě cítí v mateřské škole spokojeně a radostně, pokud je atmosféra vřelá a přátelská, pak je pravděpodobné, že se rádo zapojí i do výchovně-vzdělávacích činností, které mu budou pedagogem nabízeny. S tím také souvisí i to, že dítě potřebuje jasný řád a srozumitelná pravidla, které mu umožňují vyznat se ve složitosti světa, který ho obklopuje. Pedagog stanovuje dětem určitá pravidla, na jejichž dodržování by měl dohlížet. Dítě se je pak víc v klidu, když ví, co může a co ne, co se už považuje za nežádoucí chování.

V předškolním věku by se mělo vzdělávání dětí uskutečňovat především formou nezávazné dětské hry, kterou se dítě zabývá na základě vlastní volby a svého zájmu. Vhodné pro předškolní věk jsou hlavně metody, při nichž dítě uplatňuje svou aktivitu a tvořivost, metody, při nichž si dítě něco zkouší, realizuje své představy. Mezi takové metody patří prožitkové učení, které podporuje dětskou zvědavost a touhu objevovat,

a situační učení, které je založeno na vytváření situací, ve kterých se učí dovednosti a poznatkům tak, aby chápalo lépe jejich smysl. (RVP PV, 2004)

Důležité je také pro předškolní věk spontánní sociální učení, které je založené na principu přirozené nápodoby. Proto je žádoucí, aby učitelka měla osobnostní kvality a byla pro děti dobrým vzorem.

V předškolním vzdělávání by měly být rovnoměrně zastoupeny činnosti spontánní i řízené. Vzdělávací aktivity by měly být dětem nabízeny, děti by měly mít možnost volby, zda se zúčastní nebo ne. Záleží hlavně na motivaci, kterou pedagog využije k zatažení dítěte do činnosti.

1.3 Osobnost dítěte předškolního věku

„Předškolní věk má svá specifika, které je potřeba respektovat. Podmínky pro zdravý vývoj dítěte musí v první řadě vytvářet rodina, pokud ale dítě navštěvuje mateřskou školu, potom se i ona spolupodílí na jeho rozvoji. Výchova a vzdělávání dítěte musí respektovat obecné i individuální potřeby dítěte a jeho zájmy.“ (Šmelová, 2004, s. 76)

V předškolním věku se zdokonalují psychické procesy, výrazně se mění stavba a skladba dětské psychiky. Projevují se individuální rysy a vlastnosti, které se odrážejí v chování. Na formování osobnosti se podílí i sebeuvědomování a volní procesy. Dítě začíná mít touhu po samostatnosti, zkouší, co vše zvládne a dokáže.

Dítě začíná být velmi aktivní, aktivita je základní podmínkou rozvoje osobnosti. Bez aktivity se nemohou utvářet jednotlivé složky osobnostní struktury – schopnosti, zájmy, postoje, morální vlastnosti, způsoby chování. V předškolním věku stoupá intenzita poznávacích zájmů. Dítě vynakládá značné úsilí na zkoumání, objevování jevů v novém prostředí, získává nové informace a zkušenosti.

Společenské zájmy se uplatňují zejména v komunikaci se sociálním prostředím, s dospělými a vrstevníky. Pro dítě je velmi důležitá komunikace neboť spolu s řečí se rozvíjí i myšlení. Typickou zvláštností u dětských zájmů je krátká vytrvalost. Dítě je

ochotné vynaložit značné množství energie k překonání obtíží při uspokojování svých zájmů.

Langmeier, Krejčířová (2006) definují osobnost dítěte v předškolním věku jako typický věk hry, který je nejdůležitější činností dítěte v tomto období. Hra je nejčastěji definována jako činnost, která je vykonávána proto, že je příjemná a přináší uspokojování sama sobě – na rozdíl od práce, která je činností vykonávanou pro dosažení nějakého cíle, ať je činnost sama o sobě příjemná nebo nepříjemná.

Langmeier, Krejčířová (2006) pro vysvětlení významu hry uvádí Flitnerovo dělení hry:

- činnost účelná - napomáhá osvojit si dovednosti, které jsou pro život potřebné, pomáhá překonávat sociální úskalí a slouží k odpočinku;
- sama o sobě - je jednou ze základních potřeb člověka a je činností, při které může dítě uplatnit fantazii, tvůrčí i umělecké schopnosti;

Dětská hra prochází různými vývojovými etapami:

- objevování a poznávání okolního světa – manipulace s předměty, hračkami, věcmi každodenní potřeby;
- hra souběžná (paralelní) - kdy si děti ještě nehrají spolu, ale vedle sebe, každé samo;
- hra společná – objevuje se teprve ve školním věku;
- hra kooperativní – ta je založena na spolupráci všech zúčastněných členů, kteří zastávají různé role (Šmelová, 2004);

„Pro všechny děti by měla být výtvarná činnost jakousi výtvarnou hrou. Dětská kresba je pro dítě zpočátku především sebeuspokojením, něčím jako ventilem vnitřního přetlaku představ, které se nemohou dočkat zpředmětnění. Z tohoto původního stavu, ze soustředěné hry s obsahem vlastní představivosti však dítě brzy dospívá k problémům a nesnázím, protože určitou představu lze dobře zachytit, jen má-li k tomu barvy, jiná se opět brání výtvarnému zpředmětnění pro svou složitost, proto, že nechápe význam jejích částí ap.“ (Uždil, 1978, s. 83)

„Učitelka by měla rozvíjet a konkretizovat dětské představy, zprostředkovávat takové emocionální zážitky, které by děti podněcovaly k výtvarným činnostem. Jedním

z prostředků rozvíjení dětských představ je dialog učitelky s dítětem přímo nad kresbou dítěte.“ (Uždil, Šašinková, 1982, s. 73)

1.4 Vývoj základních schopností a dovedností

Tříleté dítě zakončuje důležitou etapu vývoje, ovládá chůzi, běh a pohyby rukou téměř jako dospělý. Změny již nejsou v tomto období tak výrazné jako v předcházejících.

Dítě se postupně zdokonaluje v pohybových činnostech, v motorice, zlepšuje pohybovou koordinaci, hbitost a zručnost, je více soběstačné. Tím, že je dítě schopno stále více ovládat i pohyby rukou, tak se zdokonaluje i jeho kresebný projev, který souvisí i se zdokonalováním rozumových schopností - napodobuje různé směry čar, zlepšuje se schopnost vyjádřit kresbou vlastní představu. Ve třech letech dítě dodatečně pojmenovává, co nakreslilo, čtyřleté již kreslí „realističtěji“ (hlavonožec) a kresba pětiletého dítěte je již mnohem více detailnější a odpovídá předem stanovené představě.

Kromě motoriky se v předškolním období značně zdokonaluje řeč, která je u tříletého dítěte ještě značně nedokonalá – nepřesná výslovnost jednotlivých hlásek, také větná stavba se zdokonaluje, dítě začíná mít bohatší slovní zásobu a začíná používat složitější souvětí. Děti v tomto věku vydrží také delší dobu poslouchat mluvenou řeč – pohádky, říkadla apod.

Děti v tomto období si velice všímají, co se kolem nich děje, zajímají se o přírodu, o věci, které je obklopují, všímají si barev, množství, porovnávají věci okolo sebe apod.

Předškolní děti přecházejí v rovině myšlení ze symbolického na názorové myšlení. Stále je myšlení sice vázáno na konkrétní předměty, ale čtyřleté dítě již začíná uvažovat v celostních pojmech, začíná směřovat k obecnosti. Stále ještě je jeho usuzování spojeno s názorností, s tím co vidí. Ale přesto dokáže rozlišovat mezi tím, co je reálné a co fantazijní, to se projevuje i v jejich hře, kdy dovedou rozlišit, co je doopravdy a co jenom „jako“.

Dítě se také učí zvládat vnější projevy svého prožívání, své emoce – učí se popsat, jak se cítí, co prožívá, také se snaží svým emocím i emocím ostatních porozumět, učí se

empatii. Pod vlivem sociálních tlaků ve skupině se učí ovládat své vnější reakce a různé projevy chování. K těmto dovednostem dětem v prostředí mateřské školy napomáhají symbolické hry, při kterých se učí vidět svět očima druhých.

2. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

RVP PV vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku. Stanovuje elementární vzdělanostní základ, na který může navazovat základní vzdělávání, a jako takový představuje zásadní východisko pro tvorbu ŠVP a jejich uskutečňování. (Opravilová a kol., 2006)

Na základě státního kurikulárního dokumentu - Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (RVP PV, 2004), který vstoupil v platnost v roce 2005, se zpracovává na jednotlivých mateřských školách Školní vzdělávací program (ŠVP), který definuje vzdělávací obsah v současných mateřských školách.

Úkolem mateřské školy je doplňovat výchovu v rodině a vytvářet pro děti prostředí, které je pro ně obohacující, které zajišťuje mnohostranné a zároveň přiměřené podněty k jeho aktivnímu rozvoji a učení. Ve společnosti ostatních vrstevníků se dítě učí chápat okolní svět, žít s ostatními v sounáležitosti, chápat a dodržovat normy a hodnoty, které jsou danou společností uznávané.

Předškolní vzdělávání je potřeba přizpůsobovat vývojovým a fyziologickým, kognitivním, sociálním a emocionálním potřebám dětí ve věku 3-6/7 let. Utvářet takové vzdělávací prostředí, které je pro dítě přitažlivé, podnětné, zajímavé, které je mu příjemné, kde se může cítit spokojeně, radostně a hlavně bezpečně. Což je velmi důležité i pro spontánní dětské činnosti, mezi které patří mimo jiné i činnosti výtvarné.

2.1 Vzdělávací obsah

Vzdělávací obsah RVP PV (2004) je členěn do několika vzdělávacích oblastí, je zachováno integrované pojetí respektující přirozenou celistvost osobnosti dítěte i jeho začleňování se do životního a sociálního prostředí. Jednotlivé oblasti, resp. jejich obsahy, se vzájemně prolínají, prostupují, ovlivňují a podmiňují, a tak ukazují na neustálou přítomnost všech oblastí. Čím úplnější a dokonalejší bude propojení všech oblastí

vzdělávání, a zároveň podmínek, za kterých probíhá, tím bude vzdělávání přirozenější, účinnější a hodnotnější. (Oprávilová a kol., 2006)

Vzdělávací obsah je v RVP PV (2004) uspořádán do pěti vzdělávacích oblastí:

- Dítě a jeho svět
- Dítě a jeho psychika
- Dítě a ten druhý
- Dítě a společnost
- Dítě a svět

„V Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání nejsou přímo konkretizovány cíle, obsahy a výstupy pro každou z jeho speciálních složek včetně „výchov“. Výtvarná výchova je „integrována“ do všech jeho pěti vzdělávacích oblastí, jak je vzhledem ke zvláštnostem předškolního vzdělávání zcela přirozené. A nejenomže výtvarná výchova je zařazena do všeobecného vzdělávání, ale i naopak do výtvarných činností, které by měly mít úzkou vazbu na předvýtvarné zážitky a zkušenosti dětí, se integrují obsahy ostatních výchovně – vzdělávacích oblastí.“ (Hazuková, 2011)

2.2 Pojetí výtvarné výchovy v předškolním vzdělávání

RVP PV neoperuje s výtvarnou výchovou jako s oborem, neboť nejde o vzdělávání dětí v tomto oboru. Protože však výtvarné činnosti představují jeden z významných prostředků rozvíjení osobnosti dítěte, je žádoucí, aby byly dostatečně využívány při naplňování integrovaných bloků.

Výtvarné aktivity a činnosti se prolínají různou měrou všemi, již zmíněnými, oblastmi RVP PV a jsou vyjádřeny v obecné rovině. Výtvarná výchova se dle RVP PV uskutečňuje v předškolním vzdělávání v podobě integrovaných bloků, ve kterých dochází k propojení výtvarných aktivit s ostatními činnostmi hudebními, pohybovými a dramatickými. Výtvarné činnosti a akce by měly dětem poskytovat dostatek prostoru pro sebevyjádření, pro rozvoj tvořivosti, kreativity a jejich individuálních schopností a dovedností.

Ve výtvarných činnostech by neměla být zásadní nahodilost a nesystematičnost, což spíš vypovídá o nepochopení smyslu výtvarné výchovy. Důležité také je, aby docházelo v rámci výtvarných činností k propojování souvislostí jednotlivých výchovně – vzdělávacích složek, k propojování s každodenním životem a výtvarným uměním. Hazuková (2006) zdůrazňuje, že je třeba jednotlivé výtvarné činnosti v mateřské škole propojovat do celistvých systémů, proto by si měla každá učitelka vytvářet svůj plán výtvarných činností. Měla by vycházet z vlastních nápadů a zkušeností a také respektovat schopnosti a dovednosti všech dětí v mateřské škole. Výtvarné činnosti se mohou uspořádat do metodických řad, tematických řad a výtvarných projektů, které se mohou i vzájemně propojovat.

Cíle výtvarné výchovy podle základních druhů lidských činností

- Poznávací procesy (např. rozvoj estetického vnímání, výtvarné paměti, myšlení v materiálu, poznávání výtvarných vyjadřovacích prostředků a jejich výrazových možností, představivost, fantazie).
- Hodnotově orientační činnosti (např. estetické prožívání a hodnocení, hodnotová orientace vzhledem k výtvarným jevům).
- Přetvářecí aktivity (např. rozvoj vyjadřování výtvarnou formou, tvořivé přístupy k řešení výtvarných problémů a duchovním a materiálním výsledkem).
- Sociální komunikace (např. komunikace verbální i neverbální, (sebe)vyjádření výtvarnými prostředky a porozumění této formě vyjádření). (Hazuková, 2011)

Všechny tyto druhy činností jsou ve výtvarné výchově rozvíjeny v podobě výtvarného vnímání, výtvarné imaginace a výtvarné tvorby. (Hazuková, Dvořáková, 2002)

Vzdělávací cíle výtvarné výchovy PV

- rozvíjet fantazii, kreativitu;
- výtvarnou formou si osvojovat okolní skutečnost, vztahy mezi lidmi a věcmi i vzájemné souvislosti;
- rozvíjet elementární grafickou zručnost a výtvarné technické dovednosti;
- seznámit se s různými formami umění;
- rozvíjet estetický cit ke svému okolí (k předmětům denní potřeby ve vztahu k umění i přírodě).

Konkrétně jde o to, aby dítě:

- získalo schopnost vyjádřit své představy kresebnou i malířskou formou či formou modelování;
- zobrazovalo bez předchozího předkreslování a přímo kreslilo či malovalo na papír nebo jiný podklad a využilo celou plochu podkladu;
- bylo seznámeno s mícháním barev, nebálo se práce s detailem;
- získalo zájem o výtvarné umění, architekturu, design;
- naučilo se vnímat přírodní tvary, pracovat s přírodními materiály;
- nebálo se tvorby s atypickými materiály, pomůckami i nástroji;
- bylo seznámeno se současným uměním, vybranými umělci, výtvarnými směry.

Pedagog by měl před vlastní výtvarnou činností s dětmi rozvažovat nad cílem a obsahem výtvarné výchovy, nad různými možnostmi výtvarných vyjadřovacích prostředků a je potřeba si také ujasnit a určit specifické výstupy v oblasti výtvarných jevů.

Pro dítě je také přínosné pochopení širších výtvarných souvislostí, je dobré děti od útlého věku seznamovat s výtvarnou kulturou, s výtvarnými díly jednotlivých umělců, architektů i designérů.

Důležitou součástí výtvarných činností dětí je motivace. Motivací se pedagog snaží „vtáhnout“ děti do daného tématu, snaží se vzbudit jejich dětskou zvědavost a touhu zúčastnit se dané činnosti. Jako motivace může posloužit výtvarný úkol nebo námět, ale také další výtvarné a didaktické prostředky (seznámení s výtvarným materiálem, pomůckami i výtvarnou technikou). Také nesmíme zapomínat na průběžné reflexe během výtvarných činností. Vzájemná komunikace je pro děti velice důležitá, rozvíjí komunikační a sociální dovednosti dítěte, obohacuje dětské přemýšlení, fantazii, představivost. Poznávání, že existuje rozdílnost mezi dětmi v jejich myšlení, představivosti a tvořivosti, je pro děti velice cenné. (Slavíková, Hazuková, Slavík, 2010)

Výtvarná aktivita dítěte navazuje přirozeně na další jeho činnosti nebo předchází následujícím akcím či aktivitám, které vycházejí z každodenního života dítěte. Větší množství aktivit propojených s výtvarnými činnostmi či akcemi umožní dítěti získat více zkušeností, poznatků, ale především hlubší prožitky.

Je důležité, aby tedy metody, které pedagog používá při různých výtvarných hrách, byly inovativní, aby byly zaměřeny na dítě, aby vytvářely dostatek prostoru pro jeho individualitu, aktivitu a seberealizaci. Důležitá je také jejich variabilita, která umožňuje různé výsledky za použití různých postupů.

2.3 Podmínky pro výtvarnou výchovu v mateřské škole

Prostředí mateřské školy by mělo pozitivně působit na děti, rozvíjet jejich estetické cítění, představivost a kreativitu. Mělo by být vybaveno praktickým a zdravotně nezávadným nábytkem, přiměřeně barevným. Uspořádání třídy by mělo být takové, aby poskytovalo dostatečný prostor pro různé výtvarné činnosti a akce a pro volnou hru dětí. Mělo by zohledňovat individuální činnosti, ale i práci ve dvojicích či ve skupině. Výtvarné pomůcky, nástroje a materiály pro dětské tvoření by měly být na takovém místě, aby k nim měly děti kdykoli volný přístup.

Pedagog by měl děti seznamovat v rámci výtvarných činností s rozličnými technikami, materiály, pomůckami a nástroji. Měl by vždy volit takovou techniku, která je pro ně vzhledem k danému tématu nejvhodnější.

2.4 Analýza výtvarných technik na Metodickém portálu RVP

V této kapitole bych se pokusila zjistit, jak současní předškolní pedagogové pracují s výtvarnými technikami a instrumenty při výtvarných činnostech s dětmi. K posouzení bych použila příspěvky na Metodickém portálu RVP.

Ráda bych se nejprve zamyslela nad označením „tradiční“ či „netradiční“ výtvarné činnosti, které využívají kresebné a grafické principy. Jak lze chápat slovo „netradiční“? Začala bych z druhé strany, tím, co se rozumí slovem „tradiční“. Většina slovníků udává, že označením „tradiční“ se rozumí vše, co se předává z generace na generaci, ať už poznání, schopnosti, obyčej nebo mravy v rámci kultury či skupiny. Nemusíme tedy znovu objevovat již objevené, vše nám je předáno. Synonymy jsou slova jako obvyklý, navyklý, konvenční, zvykový. Z toho můžeme vyvodit, že synonyma pro „netradiční“ jsou nekonformní, nezvyklý, neobvyklý, mimořádný.

Existuje nejrůznější nabídka MŠMT akreditovaných seminářů – např. „Netradiční techniky ve výtvarné výchově“ (seminář pod vedením PaedDr. Ivany Bečvářové), „Netradiční výtvarné techniky - jednoduché, efektivní, levné“ (seminář vede PaedDr. Zdeňka Hiřmanová). Tyto semináře seznamují účastníky s alternativními postupy ve výtvarné výchově, které vycházejí ze zážitku a staví na výtvarném experimentu. Inspirace těchto technik vychází z výtvarného umění 20. a 21. století (dripping, muchláž, asambláž, empaketáž, koláž a dekoláž, monotypie aj.).

Není tedy lehké a jednoduché přesně toto označení vymezit, vždy záleží na úhlu pohledu. S postupem času se může stát z netradičního postupu postup tradiční a z postupu, který je již znám z dřívějšího, ale který se byť i nepatrně ozvláštňuje, může stát postup nový, inovativní, experimentální. Většinou ani nelze přesně určit povahu výtvarné techniky, často jde o spojení několika různých výrazových prostředků, o jejich kombinaci, proto se často mluví o kombinovaných výtvarných technikách.

Na Metodickém portálu je článků zabývajících se výtvarnou výchovou předškolních dětí velké množství. Jsou tam jak odborné statě, tak různé postřehy pedagogů, týkající se inovativních, tvořivých a experimentálních metod při výtvarném vzdělávání.

Některé se zaměřují pouze na popis výtvarných technik, které jsou vhodné pro práci v mateřské škole. Mají snahu popsat a vysvětlit postup, návod, jak postupovat při neobvyklých, často inovativních a experimentátorských technikách. Pracují s rozmanitými výrazovými prostředky, ať už jde o materiály či nástroje, dostupnými pedagogům i široké veřejnosti. Nejčastěji se pracuje s přírodninami a s odpadním materiálem. Tyto postupy se týkají technik, které mají převážně povahu plošnou (ať už se jedná o kresbu, experimentální grafické techniky či malbu).

Jiné se zaměřují nejen na techniku, ale podávají i popis výtvarných činností, které podporují nový pohled na výtvarné vyjadřování a vnímání předškolních dětí a které navazují na osobnostně orientovanou pedagogiku. Podávají popis celých integrovaných bloků, od motivace až po závěr. Je vidět, že k problému přistupují tvořivým způsobem, že vymýšlejí nové možnosti a varianty. Některé obsahují i náměty pro zážitkovou formu výtvarných setkání dětí (principy artefietiky).

Co u popisu výtvarných činností ale ve většině případů chybí, je návaznost na mezioborové vztahy nebo na umění. S uměleckým dílem jako východiskem se pracuje spíše na vyšších stupních vzdělávání.

3. Dětský výtvarný projev

Výtvarný projev dítěte je součástí jeho přirozeného vývoje, je prostředkem rozvíjení duševních funkcí - vnímání, myšlení, představivosti a citění. Přispívá rozvoji tvořivosti a to nejen výtvarné, která se projevuje v myšlení a jednání člověka a nakonec i v každé lidské činnosti.

Kresba, ze začátku to jsou čáranice a různé skvrny, je pro dítě hrou. Tato hra je odlišná od her ostatních tím, že jejím výsledkem je nějaký trvalý výtvar - čára nebo skvrna. Je zřejmé, že dítě ale více než konečný výsledek zajímají stopy, které zanechává pohyb jeho dětské ruky - ať už jde na počátku o rozmazávání např. ovocného pyré, kresby prstem na zamlžené okno, zanecháním stop písku nebo kresbou rozličnou grafickou pomůckou na stěnu či papír. (Uždil, Šašinková, 1982)

Dítě dokáže být velice zaujaté touto spontánní činností - zanecháváním stop. Radost plyne ze samotného výtvarného tvoření, pro dítě je důležitější proces kreslení než to, co nakreslilo, než konečný výsledek. Ale ani v umělecké tvorbě nelze opomenout proces tvoření, který je mnohdy důležitější než výsledné dílo. (Uždil, 1978)

Dětský výtvarný projev je zpočátku spontánní, samovolný, neřízený, je to činnost, která není nikým záměrně vyvolávána a řízena. Většinou jde o výtvary, které vznikly na základě vnějších a vnitřních podnětů, jejich prožívání a reakce na ně. (Hazuková, Šamšula, 1991)

Postupně se dětský výtvarná hra mění - už dítěti nejde jen o pouhé zanechávání stop, ale má snahu zobrazit věci známé, pro něj důležité. Tato činnost je úzce svázána s celkovým duševním životem dítěte. Zvláště silně se v ní uplatní úloha představivosti a vnímání, které souvisí s našimi zájmy, city, vědomostmi a potřebami. Dítě se snaží poznávat svět, uvědomovat a poznávat samo sebe a výtvarný projev mu v tom napomáhá - je to přirozený a specifický lidský způsob osvojování světa. (Uždil, 1978)

3.1 Vývoj a dělení dětského výtvarného projevu

Mezi odborníky existuje mnoho názorů, jakým způsobem lze členit vývoj dětského výtvarného projevu do etap. Každé dítě si jednotlivými etapami projde, ale daná stadia vývoje neprobíhají u všech jedinců ve stejnou dobu, nejsou pevně ohraničena, ale plynule do sebe přecházejí. Já jsem ve své práci použila dělení Hazukové a Šamšuly (1991), které vychází z práce J. Uždila a opírají se o stadia vývoje myšlení, které uvádí J. Piaget.

1) Stadium čáranic (čmáranic)

Patří sem čáranice, črtací experimenty, které jsou bezobsažné, jsou projevem schopnosti spojit části situace v strukturní celek. Výsledkem je zdokonalení motoriky a schopností pohybové inhibice se zpětnou vazbou do psychiky dítěte. Dítě zažívá moment uspokojení, zaujetí a radost z grafického pohybu a z toho, že tato jeho hra zanechává trvalou stopu.

2a) Přejít ze stadia čáranice do stadia prvotního obrazu

Kolem druhého roku se probouzejí asociace a nastává spojení kresby s představou. Dítě během čarání dochází k náhlému poznání, které je prvním stupněm k vědomému zobrazení. Dítě vkládá svoji představu do čmáranice, která začala vznikat jako bezobsažná. Teprve dodatečnou interpretací pojmenuje, co vytvořilo.

2b) Vytváření grafických typů (naivní dětský realismus)

V tomto období se vytvářejí grafické znaky, které jsou výrazněji orientované k vizuální podobě, které se v představě spojují s konkrétním předmětem a současně s řadou předmětů podobných. Dítě určitý čas ulpívá na těchto osvojených grafických typech.

Toto stádium je již polosymbolické, dochází k odklonu od stereotypního symbolu a jeho ožívání, grafických znaky se významově diferencují.

3) Obrat k napodobování optické podoby (vizuální realismus)

U dětí okolo 7. – 8. roku nastávají ve výtvarném projevu změny, které jsou důsledkem změn struktury dětského myšlení. Nastupuje myšlení v konkrétních operacích., které se projevuje např. snahou o vytvoření sugestivnější situace ap.

4) Období tzv. krize dětského výtvarného projevu

V této fázi dochází k rozvoji abstraktního myšlení, rozvoji kritičnosti a formálních operací – tyto změny souvisejí se změnami ve struktuře osobnosti. Děti se často bojí nebo nechtějí tvořit, jejich zobrazování prostředí je nevýtvarné, často se objevuje obkreslování.

3.2 Charakteristické znaky dětského výtvarného projevu

Dětské výtvarné vyjadřování se odlišuje od způsobu výtvarného vyjadřování dospělých charakteristickými znaky, určitými typickými zvláštnostmi. Dříve byly tyto typické zvláštnosti pokládány za určité nedokonalosti dětského zobrazování, které měly být vhodným pedagogickým působením napraveny či odstraněny. Ale postupem času se ukázalo, že tyto charakteristické znaky dětských kreseb jsou typické pro určitý vývojový stupeň dítěte.

Charakteristické znaky dětského výtvarného projevu dle J. Uždila:

a) naivní realismus

- jednoduchost a úspornost kresebných a malířských tahů;
- zobrazování v nejúplnějším profilu;
- zobrazování předmětů důsledně vedle sebe a bez překrývání;

b) intelektuální realismus (snaha po úplnosti zobrazení)

- zvýšený zájem o funkční a pro dítě zajímavé detaily;
- tzv. transparence (tzv. rentgenové vidění);
- výtvarné vyprávění buď v pásu, v plánech řazených nad sebou nebo v kruhu;
- nepoměrnost v proporcích, časté deformace;
- vytváření nových grafických typů;

c) zosobňující dynamismus

- ožívování i neživých předmětů (personifikace);
- přenášení lidských znaků na zvířata, příp. Věci;
- naklánění kresby ve směru budoucího písma;
- odlišení základních směrů (tzv. R princip);
- zobrazovací automatismus;
- rytmus, opakování a symetrie;

- realistické tendence koloritu;
- barevná nadsázka;
- zobrazování prostoru dle vlastní logiky.

Kromě těchto charakteristických znaků můžeme vysledovat při porovnání dětských výtvorů i rozdíly, které záleží na osobnostních rysech jednotlivců (schopnostech, zkušenostech, představách a postojích).

Následkem toho můžeme vymezit podle J. Uždila základní typologii: extravert a introvert nebo výtvarný typ: vizuální (zrakově zaměřený) a haptický (hmatově zaměřený). Doc. Trojan dělí typy podle toho, jakou techniku upřednostňují při svém výtvarném vyjadřování: grafický typ, malířský typ, plastický typ a výtvarně konstruktivní typ. Umělci Bauhausu zase vymezují typy impresivní, expresivní a konstruktivní. (Hazuková, Šamšula, 1991)

3.3 Výtvarné činnosti dětí předškolního věku

Výtvarná výchova je jedním z oborů, které se zařazují pod pojem estetická výchova – vedle ní sem patří ještě hudební výchova, literární výchova a výchova pohybová. Ve skutečnosti je ovšem oblast estetické výchovy ještě širší.

Cílem estetické výchovy je výchova k chápání krásy v uměleckém díle, ale i v přírodě a v hmotném prostředí života, které člověk vytvořil. Jejím smyslem je schopnost tvořivě reagovat na vše, co někdy vzniká působením jedinců, ale ze společných pocitů a potřeb. (Uždil, Šašinková, 1982)

Největším výchovným ziskem je přece to, že si dítě zvyká o věcech uvažovat, že je nepřijímá slepě a pasívně, že dovede být i v oblasti vkusu přiměřeně kritické a sebekritické a že roste jeho potřeba dobrých estetických zážitků. (Uždil, Šašinková, 1982)

Výtvarná výchova v mateřské škole je chápána tedy jako integrovaný prostor, v němž je možno vytvářet příznivé podmínky pro objevování a rozvíjení obecných i výtvarných dispozic dětí. (Hazuková, 2011)

Tento rozvoj se uskutečňuje jak prostředky didaktickými (motivace, pozorování, vyprávění, rozhovor), tak prostředky výtvarnými (navozené záměrné vnímání výtvarného uměleckého díla, seznamování s liniemi, barvami, tvary, představy předcházející tvorbu, návštěvou výstav).

Ve výtvarných činnostech, zvláště v mateřské škole, jde o vlastní tvořivou výtvarnou tvorbu, jde hlavně o seberealizaci a sebepoznání dítěte. Výtvarný projev je výsledkem vyrovnání se dítěte se světem. Je projevem celé jeho osobnosti. Uplatňuje se v něm emocionální i racionální poznávání i logické myšlení. (Hazuková, 2011)

Výtvarná činnost v mateřské škole by stále měla být byla pro dítě výtvarnou hrou, která je pro něj přínosná z hlediska nových zážitků, objevů, prožitků, zábavy, prostřednictvím které děti poznávají svět kolem sebe a zanechávají po sobě trvalé stopy v podobě svých výtvorů. Proces tvoření, hraní, je pro dítě mnohdy důležitější než samotný výsledek. Děti baví výtvarná činnost, která je tvořivá, plná objevování, zkoušení a ověřování toho, co všechno se dá při tvorbě dokázat. Není nejdůležitější konečný výsledek, ale cesty objevování a poznání, které k němu vedou. Prožitek, který dítě během výtvarné hry nebo činnosti získá, je to, k čemu by měl pedagog směřovat.

3.4 Volba výtvarných technik v MŠ

V mateřské škole je dítě seznamováno se základními výtvarnými prostředky, kterými jsou techniky plošné nebo prostorové tvorby (kresby, malby, modelování, plošného a prostorového konstruování), nástroje a materiály, se kterými pracuje při výtvarných činnostech. Výtvarné techniky patří mezi výtvarné prostředky realizační, které umožňují viditelné a hmatatelné výsledky výtvarných činností. (Hazuková, 2011)

Pedagog může už děti předškolního věku seznamovat s technickými možnostmi výtvarných prostředků, měl by je učit, jak s nimi zacházet, jak se o ně starat. Neboť děti v tomto věku projevují touhu a zájem poznat nové materiály, nástroje a také právě výtvarné techniky, které následně mohou použít ve své tvořivé výtvarné činnosti. Výtvarné experimenty, tzv. explorační činnosti jsou vhodné pro vyzkoušení si nových výtvarných technik.

Znalost výtvarných technik umožňuje dítěti si vybrat, jaký způsob výtvarného vyjadřování si zvolí pro své (sebe)vyjádření, pokud mu dá pedagog na výběr. Protože ne každá výtvarná technika je vhodná pro všechny výtvarné činnosti, záleží například na typu úkolu, na zkušenostech dětí, na jejich věku, a také musíme zohlednit čas, který máme vymezený na danou činnost, a materiální prostředky, kterými disponujeme.

Jak už jsem dříve zmínila, je dobře, že se děti znají různé výtvarné techniky a nástroje a umí je používat, ale to není to nejdůležitější v jejich výtvarných činnostech a hrách, neboť výtvarná technika má umožňovat dosažení vzdělávacího záměru, má být pouhým prostředkem zážitku z tvoření a rozvoje osobnostních kvalit dětí.

Výtvarné techniky, se kterými se dítě setkává při výtvarných aktivitách, můžeme rozdělit na plošné nebo prostorové (kresba, malba, modelování, plošné a prostorové konstruování). V prostředí mateřské školy se používají i techniky, které jsou jakýmsi přechodem z plochy do prostoru (tzn. do výšky nebo do hloubky), které vytvářejí nízký reliéf, který je možné využít jako matrici pro další použití (protisk, otisk). (Hazuková, 2011)

Můžeme různě experimentovat a používat netradiční materiály a méně obvyklé postupy (negativní kresba, koláž, otisky atd.).

S tradičními grafickými technikami se v prostředí mateřské školy moc nepracuje, často jsou opomíjeny, a to hlavně z důvodu nevhodnosti pro menší děti. Větší uplatnění mají tyto techniky na školách vyššího stupně, i když i tam se s nimi málo pracuje, což je velká škoda. Pro děti školního věku jsou vhodné různé obdoby a modifikace těchto tradičních technik, ať už to jsou různé koláže, frotáže, otisky či jiné kombinace technik.

„Dítě dokáže samostatně pochopit a zvládnout řadu technik, není však schopno objevit vyjadřovací prostředky grafických technik. Proto se musí nejdříve seznámit s principy tisku a spojit si určité výtvarné úkony s výslednou podobou grafického listu. Musí se seznámit s řadou kroků, které vedou k osvojení jednotlivých grafických postupů. Seznámení s grafickými technikami je důležité také pro vznik správných pracovních návyků.“ (Roeselová, 2001)

Vždy musíme výtvarné techniky zvolit promyšleně, měly bychom je mít ozkoušené předtím, než je začneme zkoušet s dětmi. Také musíme vždy brát ohled i na děti, se kterými chceme tou technikou pracovat, ta by neměla být pro děti příliš těžká, nebezpečná nebo naopak zase lehká, měla by být přiměřená jejich věku, možnostem (nejen dětí, ale i prostředí mateřské školy), schopnostem a dovednostem.

Řecké pojmy technika a metoda se v praxi běžně používají. Areté a techné poznáváme v průběhu nějakého procesu nebo postupu, který vede k určitému cíli. Antická filozofie pojímá „techné“ jako něco, čemu se můžeme naučit v míře správného a účelného užívání vzhledem k určenému cíli. Zde si můžeme klást otázku, jestli se dá umění opravdu „naučit“. Pouhé „techné“ totiž k vyvolání plnohodnotného uměleckého zážitku nestačí. (Slavík, 2001) Jde vlastně o to, poznat v uměleckém zážitku něco podstatného bez žádných odborných podkladů. Jak říká Slavík (2001) „zde se musí člověk tázat sám sebe a nutně jen v rozhovoru – se sebou samým nebo s druhými.“

Výraz a aktivita je víc než technika, důležitý je předvýtvarný zážitek a alterace, což je vnitřní změna, která vyvolává impuls k tvorbě, nějakou iniciativní reakci. Technika je jen prostředkem k výtvarné činnosti, ale pokud se technika dobře uchopí, může se stát tvořivým prvkem, možností výtvarného experimentu. Pokud je technika používána tvořivým způsobem, tak může podpořit tvořivost dětí, jejich kreativitu. Ale to neznamená, že je nutné orientovat jen na nové techniky a instrumenty, vymýšlet stále jiné postupy. Důležitější je podívat se na problém jinak, změnit spíše zadání, motivaci a přístup k výtvarnému vyjadřování.

4. Možnosti modifikace výtvarných technik v prostředí mateřské školy

„Současná umělecká tvorba ukazuje, že výtvarným prostředkem umožňujícím realizaci výtvarného sdělení (tzn. prostředkem jeho viditelné a hmatatelné formy) se může za určitých podmínek stát v podstatě cokoli z našeho hmotného okolí, přírodního i umělého. Stále se objevují nové prostředky pro výtvarnou tvorbu a staré (původní) techniky po určitých obdobích znovu ožívají i v tvorbě současných umělců.“ (Hazuková, 2011)

Používání modifikovaných, různě upravených a uzpůsobených výtvarných technik v předškolním vzdělávání má své opodstatnění:

- Časová náročnost - tyto obměny nejsou tak časově náročné, málokteré dítě by mělo trpělivost a soustředění na náročnou grafickou tvorbu, kterou beze sporu je třeba suchá jehla či lept.
- Požadavky na vyspělejší dovednosti a schopnosti – malé dítě nemá ještě potřebné dovednosti a schopnosti, neovládá ještě svou ruku tak, aby pevně vedla rydlo po kovové destičce.
- Materiální vybavení – mateřské školy většinou nemají potřebné materiální zázemí pro různé grafické techniky (satinýrka, kovové destičky, tiskařské barvy, leptadla).
- Bezpečnost – práce s ostrými rydly či s leptadly není pro malé děti vhodná.

V předškolním věku děti rády experimentují, vymýšlejí nové možnosti, rády zkoumají tvary, povrchy, textury, takže hra s otisky, monotypy, frotáže aj. je pro ně ideální výtvarnou činností, která je baví a uspokojuje jejich zvědavost.

Modifikované techniky jsou vhodné používat s dětmi i v období tzv. krize výtvarného projevu, protože děti se v této době „obávají tvořit“, ale rády experimentují a hledají nové a další výrazové možnosti.

Netradiční techniky se pohybují na hranici mezi kresbou a grafikou, někdy i malbou. Není mnohdy možné přesně vymezit do jaké oblasti spadají. Přesto jsem je rozdělila na kresebné a grafické podle toho, zda inklinují více ke kresbě nebo spíše ke grafice. Ale jsem si vědoma toho, že některé techniky nelze jednoznačně zařadit.

4.1 Kresba a grafika

„Nejrozšířenější a nejvyhledávanější výtvarnou činností v mateřské škole je kreslení, které je základní technikou, umožňující dítěti se výtvarně vyjádřit. Odráží nejen grafické schopnosti dítěte, ale mluví především o množství a určitosti jeho představ, o jeho citové vazbě k věcem a lidem.“ (Uždil, Šašinková, 1982, s. 71-2)

Hlavním vyjadřovacím prostředkem kresby je linie – čára, která může mít různou sílu a tvar. Kresba může být černobílá nebo barevná, kolorovaná a vzniká vždy nějakým hrotem – ať už prstem dítěte ve v dětské kaši či na zamlženém skle, klacíkem v písku nebo tužkou na papír).

Grafika zachycuje okolní svět kontrastem tmavých a světlých linií, ploch a textur. Oproti kresbě, která je hlavní výtvarnou činností dětí už od útlého věku (kresba prstem v jablečné přesnídávkce, rýha na zdi) je grafika technikou, která vyžaduje u dětí větší motorické schopnosti a dovednosti, a také tzv. grafické myšlení. Jejím hlavním znakem je rozmnožování výtvarné práce tiskem.

Kresba úzce souvisí s grafikou a při některých nových postupech se tyto výtvarné techniky vzájemně prolínají, doplňují a plynule do sebe přecházejí. Při kresbě je žádoucí, aby se co nejvíce zaplnila plocha, v grafice je to naopak, co nejvíce plochy by mělo zůstat bez zásahu nástroje. V grafice je oproti kresbě vhodnější stylizace a jednoduchost, žádné přehnané detaily. Dítě se musí naučit tzv. graficky myslet, postupuje se zde obráceně než v kresbě, dítě si musí uvědomit, že jakákoli stopa, kterou dítě vede svým nástrojem bude buď bílá a plocha, kterou ponechá bez zásahu bude v tisku černá (tisk z výšky) nebo to bude naopak, stopa bude černá a plocha bude v tisku bílá (tisk z hloubky).

4.1.1 Kresba a její historie

„Kresba je základem veškerého zobrazování. Vyjadřování myšlenek kresbou je odedávna stálou průvodní a kulturní činností člověka a je nutným předpokladem pro vznik jakéhokoliv tvůrčího díla – kresbou začíná svou práci grafik právě tak jako malíř, sochař, architekt či designer aj.“ (Troja, 1976, s. 10)

Umělecká kresba má několik forem a stadií:

- skica, náčrtek – jde o první zachycení nápadu, dojmu či reálné skutečnosti, předpokládá představivost, fantazii, cvičené oko a pohotovou ruku;
- studijní kresba, studie – je podrobnější a přesnější než skica, nejde v ní jen o fotografické zachycení skutečnosti, ale hlavně o autorovo osobité vyjádření, o zachycení toho podstatného;
- karton, pomocná kresba – je to poslední fáze přípravy monumentálního uměleckého díla, jde o kresbu ve skutečné velikosti pro nástěnné malby, gobelíny, mozaiky, sgrafita, vitráže ap., bývá prováděn úhlem;
- definitivní kresba – představuje v umění výsledný kresebně výtvarný projev, který buď vychází ze skic nebo vzniká jako spontánně jako produkt zkušeností, dovedností apod.

Podle způsobu provedení může kresby označit jako: čárání, črtání, vytahování, psaní, šrafování, tónování. Nejčastějším kreslířským nástrojem je tužka, uhel, rudka, křída, pero a tuš nebo pro barevné kresby: pastelky a různé pastely. (Trojan, R., 1976)

„Kresba patří mezi tzv. vizualizované projevy lidské činnosti, v nichž subjekt objektivizuje, zaznamenává své vnitřní představy, myšlení, své duševní procesy prostřednictvím liniového (čárového) tvaru.“ (Klivar, Polcar, 1987, s.3)

4.1.2 Grafika a její techniky

Původ slova grafika je odvozen z řeckého slova „grafein“, což znamená psát, rýt nebo kreslit. Grafikou se rozumí umělecký projev, který pracuje s linií, body, plochou i barvou. Je to umělecké dílo, kdy autor použije jednu z grafických technik a následně ho rozmnoží ručním řemeslným postupem na předem stanovený počet exemplářů. Každý takto zhotovený exemplář je originálem, který autor očíslovuje a podepíše.

Umělecká grafika od svého vzniku prošla mnohými změnami, jak technickými, tak námětovými, ale její podstata zůstala zachována. Od svého počátku byla závislá na malířství, od kterého se jen velmi nesměle oddělovala. Dlouho sloužila jako pouhý prostředek reprodukování maleb, později byla spojována s knihou. Odtud plyne pozdější dělení grafiky na původní uměleckou a reprodukční, volnou a užitou. Reprodukční grafika měla velký význam v dobách před vynalezením fotografie, sloužila k mechanické reprodukci cizích maleb. Pomocí volné grafiky umělec ztvárňuje svoje představy, nesnaží se, aby dílo splňovalo nějaký praktický účel. Oproti tomu užitá grafika má vždy splňovat nějaký praktický konkrétní cíl, za jehož účelem je vytvořena – nejčastěji výzdoba a ilustrace knihy, různé plakáty, ex libris, poštovní známky, pozvánky, oznámení apod. V užití grafice je třeba rozlišovat, zda díla vznikla grafickými technikami nebo vznikla odlišným postupem, prostým tiskem v tiskárně. (Krejča, A., 1981)

Grafické techniky můžeme rozdělit podle různých kritérií do několika skupin:

- podle materiálu, z něhož je vytvořena tisková forma – na metody tisku ze dřeva, z kamene, z kovu, z gumy;
- podle způsobu zpracování tiskové formy – na techniky mechanické (řezby a rytiny do dřeva, kovu a kamene), chemické (lepty do hloubky i do výšky, litografie) a fotochemické (světlotisk);

- podle způsobu tisku (nejpřesnější a nejužívanější dělení) – tisk z výšky, z hloubky, z plochy nebo tisk skrze síto neboli sítotisk.

Nejužívanější a nepřesnější dělení umělecké grafiky je dělení podle způsobu tisku:

Tisk z výšky

Tato nejstarší tiskařská metoda je založená na odebírání materiálu z desky (matrice), který nechceme, aby se tiskl. Nejprve si nakreslíme obraz na tiskovou desku a místa, která se nemají tisknout, tak z povrchu desky odstraňujeme různým mechanickým způsobem (rytím, řezáním, škrábáním). Na zbylá vyvýšená místa nanese válečkem tiskařskou barvu a pod tlakem otiskneme na papír.

Techniky: reliéfní tisk bez barvy (slepotisk), dřevořez, dřevoryt, linořez a linoryt, olovoryt, křídoryt (rytina do Mässrovy desky), ražená technika (šrotový tisk), přírodninový tisk a frotáž.

Tisk z hloubky

Podstata tisku z hloubky spočívá v hloubení (rytí, škrábání, leptání) kresby do kovové desky. Při této technice se tiskařská barva zatírá do vzniklých prohlubenin, z hladké plochy je barva setřená, aby se tiskla jen zatřená barva pod úrovní povrchu desky. Tato technika je charakteristická plastičností reprodukováného obrazu.

Techniky: mechanické – různé druhy rytin (mědirytina, ocelorytina...), suchá jehla, mezzotinta (škrabaná rytina) a chemické – různé druhy leptů (čárový, měkký kryt, akvatinta, rezerváž...).

Tisk z plochy

Pro tisk z plochy je charakteristické, že tisknoucí i netisknoucí části plochy desky jsou ve stejné rovině. Tato technika pracuje na principu vzájemného odpuzování mastnoty a vody. Tento jev je podpořen chemickým ošetřením netisknoucí plochy.

Techniky: litografie neboli kamenotisk (křídová, lavírovaná, škrábaná...), ofset, světlotisk.

Tisk skrze síto

Tisk skrze síto je nejmladší tiskovou technikou, při které jsou tisky rozmnožovány pomocí šablony. Barva se nikam nenanáší, ale je protlačována skrze tiskovou formu (síto,

na kterém je motiv, který chceme tisknout) na tiskový materiál. Tato metoda našla uplatnění v užité grafice, v různých odvětvích průmyslu.

(srov. Krejča, 1981, Malý, 2005)

4.2 Netradiční techniky kresby ve výtvarné výchově

V této kapitole jsem se pokusila s pomocí prostudované literatury o příklady netradičních (experimentálních, kombinovaných) kresebných technik, které je možné používat při práci s dětmi v mateřské škole. Tyto techniky jsou pro menší děti vhodné, neboť nejsou časově ani finančně náročné a podporují jejich tvořivost, uspokojují zvědavost, hravost a chuť objevovat stále něco nového. Většina technik je založena na principu náhody.

„Výtvarné vyjadřování kresbou se může stát živelnější a mnohostrannější, doporučíme-li dětem zpočátku snadné a objevné hry s neobvyklými nástroji, které potvrdí, že linie má mnoho podob, ale že hovoří nejrůznější řečí, že má své nálady a povahy jako lidé.“
(Cikánová, 1992)

Kresba provázkem

Namočeným provázkem v barvě šleháme na plochu (tzv. kresba bičem - jde o aktivní otisky) nebo si provázek namočený v barvě dáme mezi dva papíry a různě s ním pohybujeme a vytahujeme.

Naškrábané měkké materiály

Štětcem nebo prstem roztíráme měkké grafické materiály (tužka, rudka, křída, uhel) do přibližného tvaru zobrazovaného předmětu, můžeme kombinovat s roztíráním štětcem čistou vodou nebo zpřesnit obrysovou linií.

Litá kresba (dripping)

Barva necháváme stékat ze štětců, lžic a kornoutů přímo na papír.

Kresba tuší, inkoustem

Kreslíme většinou perem nebo netradičními nástroji a tuší nebo inkoustem (perokresba, kresba špejlí, brkem, rákosem). Tuš můžeme s dětmi i rozfoukávat a vytvářet tak neodvyklé tvary.

Kresba do vlhkého podkladu

Kreslíme do vlhkého papíru, který můžeme v průběhu přivlhčovat nebo vytírat skvrny houbičkou.

Odkrývací technika

Plochu papíru zabarvíme voskovými pastely nebo voskem, pak přes ně natřeme tuš a do tohoto krytu můžeme rýt jakýmkoli vhodným předmětem (párátka, špejle, špendlíky).

Negativní technika

Tuto techniku můžeme provádět třeba klovatinou – kreslíme štětcem namočeným v klovatině, necháme zaschnout. Zaschlou klovatinu můžeme zatírat pastely nebo přes ni můžeme dát barvu (plakátovou, olejovou). Pak klovatinu vymyjeme pod tekoucí vodou (stopa kresba bude mít barvu podkladového papíru).

Další variantou je kresba voskem – postup je stejný jako u práce s klovatinou, ale vosk odstraníme žehličkou přes savý papír. Také můžeme pracovat s horkým voskem (papírová vosková batika).

Benzínové a mramorové papíry

Připravíme si nádobu s vodou a nakapeme do ní olejové barvy (předem olejové barvy rozředíme benzínem v malých lahvičkách). Barva okamžitě vytváří na hladině kola a pruhy, na tuto hladinu pak přiložíme papír, který na sebe přijme obraz barevných skvrn. Takto vytvořený benzínový papír necháme důkladně vyschnout.

Můžeme také použít vodorozpustné barvy, ke kterým přidáme malé množství saponátu, který jim umožňuje zůstat na hladině a současně roztažením tam vytvořit tenký film. Protože rozběhnuté kapky zůstanou klidně ležet na povrchu, dá se s nimi podle potřeby manipulovat. K tomu se používají hřebeny nebo dřívka, kterými můžeme vytvářet různé

konkrétní vzory. Pak opět přiložíme papír a tiskneme. Papír se pro snazší přijmutí barev natírá slabým roztokem kamence.

Další variantou jsou papíry, které se obtiskují do pěny na holení. Na papírový tácek dáme trochu pěny na holení, přidáme pár kapek barev (tuš, inkoust), špejlí, lékařskou špachtlí nebo vidličkou barvu promícháme a ihned položíme papír a trochu ho do pěny zatlačíme, vyndáme a po chvíli pěnu z papíru setřeme kartonem.

Kromě těchto uvedených příkladů můžeme kreslit i dalšími rozličnými nástroji a předměty, které nás obklopují, např.:

- kousky zatvrdlého mýdla na hladký povrch (sklo, dlaždice);
- prstem nebo lžičkou do různých kašovitých hmot (krupičná kaše, ovocné pyré) nebo do různých potravin (rozsypané luštěniny, různá semínka, káva, mouka aj.);
- různými nástroji také můžeme zanechávat stopy v písku, hlíně;
- naopak také můžeme zanechávat stopu sypáním písku, litím vody na chodník, pokládáním provazů různé tloušťky do prostoru;
- stopy zanecháme při bruslení na zamrzlém rybníce, na čerstvě zasněženém prostranství prostou chůzí, lyžováním nebo válením sněhové koule;
- přikládáním provázků, vln a bavlnek na papír (papír můžeme pokryt lepidlem, aby byl výsledek trvalejší);
- i kutálející se kulička nebo pingpongový míček namočený v barvě zanechává stopu na papíře;
- kreslit se dá různými druhy kartáčů (kartáček na zuby, na ruce, rejžák), hřebeny, nastříhaným kartonem, vidličkou, otočeným štětcem, molitanovým válečkem nebo houbičkou, vatovou tyčinkou na čištění uší;

Nejde pouze o to, do jakého materiálu můžeme kreslit jakými nástroji, ale také jakými barvami můžeme zanechávat stopu. Kromě klasických barev vodových, temperových, popř. olejových, plakátových a dalších, se kterými se můžeme setkat v mateřské škole, můžeme používat barvu z instantní kávy, černého čaje, čokoládou, hlínou nebo si můžeme míchat barvu z mouky, do které přidáme potravinářskou barvu aj. Dále se může ke kresbě použít lepidlo či, jak už jsem zmínila, klovatinu.

Určitě by se daly najít i jiné výrazové prostředky, kterými můžeme do jisté míry nahradit tradiční kresbu, ale mým záměrem není podat vyčerpávající seznam technik používaných při práci s dětmi, ale představit techniky a možnosti, které se mohou uplatnit při práci s dětmi v mateřské škole.

4.3 Netradiční grafické techniky ve výtvarné výchově

V této podkapitole se pokusím uvést výtvarné techniky, které svou podstatou můžeme radit ke grafice, i když mnohdy neumožňují „zmnožování“ tisků. Raději bych o těchto technikách mluvila jako o kombinovaných či experimentálních technikách. Všechny uvedené techniky můžeme použít při výtvarných činnostech s dětmi v mateřské škole.

Už malé děti jsou od počátku fascinovány různými otisky, které zanechávají např. špinavými prstíky na ubruse, nebo chůzí v kalužích apod. Ani v pozdějším věku je neopouští radost z tiskání razítka nebo z „kouzelných“ frotáží. Razítka si můžeme vyrobit z rozličných materiálů, které máme v mateřské škole k dispozici.

Razítka

K razítkování můžeme použít nejen razítka již vytvořená k tomu účelu, ale i razítka, která si vyrobíme i v podmínkách mateřské školy, např. bramborová, z měkké pryže, korku, pěnové kostky. Můžeme otiskovat rozpůlená jablka, hrušky, houby, těstoviny, různé přírodniny, listy, klacíky, kameny, ptačí peří, korek, hadr nebo zmuchlaný papír, víčka, hrdlo lahve nebo roličky od toaletního papíru. Na dřevěnou kostku můžeme nalepit například kancelářskou sponku, zažehlovací korálky, geometrické tvary ze stavebnic, nalámané špejle aj., po namočení do polštářku s tiskací barvou může tisknout. A nesmíme zapomenout na částí těla (otisky prstů, ruky, nohou)

Otisk řezaný šablon

Z kartonu vyřežeme nějaký motiv a to co vyřežeme, bude po tisku bílé.

Otisk vystřihovánek (prostřihovánek)

Z papíru si uděláme papírovou vločka / dečka / kytičku tak, že několikrát přeložíme papír a pak ho různě prostřiháme. Po rozložení ho můžeme natřít barvou a obtisknout (prostřihaná místa budou bílá) nebo položit na papír a přejet po něm válečkem s barvou (v

tomto případě bude barva vyplňovat prostříhaná místa). Tato matrice nevydrží moc otisků.

Tisk z koláže

Na podkladovou desku nalepíme plochý materiál (zbytky papírů, textilní odstřížky, krajky, provázky, dýhy, přírodní materiály), pak na koláž nanese barvu a můžeme tisknout. Tisk bude zrcadlově převrácený.

Tisk ze škrobového papíru

Naneseme hustou vrstvu škrobu na papír, pak do toho ryjeme, otiskujeme různé předměty, uhlazujeme, škrábeme. Nakonec celou plochu natřeme barvou a tiskneme.

Tisk ze dřeva

Do prkénka z měkkého dřeva vtlačujeme, vpichujeme, vyklepáváme a otiskujeme předměty (podstatou je aktivní zpracování desky). Můžeme si všimnout kresby dřeva, letokruhů, suků.

Tisk ze sádry

Odlejeme sádro do formy, do povrchu ryjeme silnější linie, škrábeme, vpichujeme. Povrch natřeme, aby nebyl savý, po uschnutí natřeme barvou a tiskneme. Stejně tak můžeme udělat tisk z hlíny, který má výhodu, že ho již nemusíme natírat, tisky budou v barvě hlíny.

Otisk nitě / provázku

Na papír natřeme lepidlo a pak na něj položíme různě smotané provázky, nitě, bavlnky. Po zaschnutí naválíme barvu a tiskneme. Také můžeme otiskovat provázek, který namočíme do barvy a dáme mezi dva papíry. Ale o této technice jsem se již zmiňovala.

Slepotisk

Slepotisk uděláme tak, že tiskneme připravenou reliéfní rytinu z jakékoliv plochy bez naválení barvy. Je to vlastně bílý otláček reliéfu. Variantou slepotisku jsou tzv. „ozdobné válečky“ – jde o válečky, kterými se protahuje papír, na kterém vznikají slepotisky různých tvarů podle druhu válečku.

Frotáž

Frotáž je otisk textury povrchu předmětu bez dalšího tvůrčího zásahu. Na předmět dáme papír a přejíždíme po papíru tužkou, křídou, rudkou nebo voskovým pastelem (předmět se nám zobrazí na lící straně papíru). Můžeme tímto způsobem otiskovat přírodniny (kameny, kůru stromů, rostlinné tkáně, listy, ptačí pera nebo led), ale i různé předměty (mince, kanály, puzzle, bublinkatá folie) nebo papírovou koláž. Dalo by se říct, že můžeme udělat frotáž téměř ze všeho, čím můžeme dělat otisky.

„Rytiny“

Rytinou zde rozumím techniku, při níž se „ryje“ do různých materiálů jako při technice suché jehly, ale ne vždy je následný tisk vydařený nebo vůbec možný:

- rytí do víček od jogurtů, do alobalu, vytlačovací fólie – pracujeme s vypsanou propiskou, ne moc ostře ořezanou tužkou, špejlí;
- do polystyrenu nebo tácků od uzenin a sýrů ryjeme špejlí nebo můžeme otiskovat kroužky od propisky ap., pak naneseeme barvu, na kterou přiložíme papír a rukou tiskneme;
- do plastové destičky nebo tvrdšího igelitu ryjeme ostřejšími nástroji, technika je vhodná až pro předškoláky;
- **papírorýt** - silnější papír pokryjeme vrstvou laku nebo klovatiny, do kterého po uschnutí ryjeme, pak do vyrytých čar zatřeme barvu a tiskneme;
- **papírořez** – při této technice pracujeme s kartonem, na který si děti nakreslí motiv, a pak ho následně vyrývají a některé plochy mohou vzniknout škrábáním, vytrháváním, propichováním či jiným narušováním vrchní vrstvy, dochází tak k odkrývání vnitřní struktury (technika podobná aktivní grafice).

Pro předškolní děti jsou vhodné jako rycí nástroje kromě špendlíků, hřebíků, špejlí i různé plastové nožičky a tvarovací dlátka, která se používají při modelování.

Rezerváž

Tato technika má několik variant. Není to sice grafika v pravém slova smyslu, protože tuto techniku netiskneme, můžeme ji tedy zařadit spíše ke kresbě. Papír pokryjeme po celé ploše voskovými pastely nebo voskem, pak celou plochu papíru zakryjeme tmavou barvou (tuší nebo temperou) několikerým postupným nátěrem. Po zaschnutí tuše vyškrabáváme motiv (např. špejlí, hřebíkem, špendlíkem ap.), postupně se nám odkrývá

bílá nebo barevná plocha, neměli bychom odkrýt veškerou tuš, protože nám vytvoří zajímavé plochy.

Můžeme vyzkoušet variantu, kdy papír pokryjeme inkoustem a kreslíme do něj zmizíkem. Pro děti je neuvěřitelné, že kreslením zmizíkem mizí inkoust. Další takovou „mizející“ technikou je „**gumáž**“, která je založená na odebírání (gumování) barvy z obrázků ze starých kalendářů (dotvoříme obrázky tím, že z nich stíráme natisknutou barvu).

Při vykřívací rezerváži se kreslí motiv umělou klovatinou nebo lepidlem na papír. Po zaschnutí se nakreslený motiv vybarví (nebo se barva nanese válečkem) černou tuší, zředěnou olejovou barvou. Potom papír opláchneme proudem vody, která klovatinu nebo lepidlo rozpustí.

Ani v jednom případě nejde o grafický tisk, ale po vyškrabání nebo vymytí vzniknou bílá místa, která v kombinaci s černou tuší připomínají techniku linorytu nebo dřevorytu.

Ještě bych chtěla zmínit **křídovou rezerváž**, kdy si zvolený motiv nakreslím bílou křídou na čtvrtku, potom obrázek vybarvím temperovými barvami. Tam, kde je křída, se tempera neuchytí. Po zaschnutí odstraníme křídu gumou a celý obrázek zatřeme tuší. Po zaschnutí tuše obrázek vymyjeme pod tekoucí vodou. Tuš nakonec zůstane tam, kde byla křída.

Protisk

Protisk má několik variant. Může jít třeba o kresbu přes kopírovací papír do psacích strojů. Na čistý papír položíme kopírák a pak další papír, na který kreslíme. Kresba se otiskuje na spodní papír nepřevráceně. Ale když položíme-li kopírák kopírovací stranou nahoru, tak kresba bude otisknuta obráceně zespodu. Také je zajímavé, když se použije podložka se zajímavou strukturou (smirkový papír, sololit, juta, gáza) nebo šablony. Další variantou je kresba na papír, který je položený na destičce (ze skla nebo plexiskla), na kterou jsme nanесли barvu. Hustou vrstvou barvy můžeme nanést i na čtvrtku. Tlakem nástroje se barva zespodu otiskne v převrácené podobě. Nesmí se tolik tlačit, můžeme použít různé „kresebné“ nástroje (tužka, dřívko, hřebík).

Muchláž

Nejprve celou plochu papíru potřeme voskovými barvami, pak papír zmuchláme a poté zase narovnáme. Pak celou plochu potřeme tuší, která se chytne jen v těch místech, kde je to zpřehýbané, kde není vosková barva. Nakonec ubrouskem či hadříkem setřeme z obrázku přebytečnou tuš.

Monotyp

Tato technika nedává možnost původní malbu či kresbu několikrát rozmnožit ve zcela stejných otiscích. Rozlišují se dva druhy: kreslířský a malířský. Při kreslířském monotypu je kresba provedená silným přtlakem měkkou tužkou, rudkou, uhlem a suchým pastelem. Na tuto kresbu přiložíme slabší, provlhčený papír, přes něj silnější a tiskneme tlakem – fixujeme. Papír, na který se kresba nanáší, namočíme předtím ve škrobové vodě či mléce. Při malířském monotypu nanášíme na skleněnou desku barvy, které se obtisknou na přiložený papír. Do barvy je možno před tiskem „kreslit“ např. dřívkem nebo můžeme na barvu přiložit papír a pak na něj zlehka kreslit dřívkem. Další možností je přeložit papír, po rozložení na jednu půlku papíru nanést barvy a papír opět přiklopit. Po rozevření papíru nám vznikne jakýsi „motýl“ nebo „krajina“. Také můžeme do barevné plochy obtisknout listy a celou destičku pak obtiskneme na papír nebo na skleněnou destičku nanese barvy a položíme na ni nabarvený list (barvou nahoru) a poté destičku s listem obtiskneme na papír (můžeme tisknout i kávovou lžičku). Variantou monotypu je i otisk struktury, např. písku, pilin (tzv. strukturální grafika).

Stříkací technika

Tato technika se ve výtvarných činnostech používá na doplnění kresby. Nad papírem máme sítko, ve kterém je barva a zubním kartáčkem ji rozstříkujeme na papír. Pro přesnější vymezené plochy používáme papírové šablony nebo můžeme místa vykrývat snímatelnou lepenkou, z které vystříháme potřebné tvary. Po uschnutí barvy šablony i lepenku odstraníme.

Sítotisk

S menšími dětmi se dá tato technika dělat ve variantě, kdy sítko postupně zakrýváme a odkrýváme za pomoci lepenky. Přes lepenky na sítko se pak protlačuje barva. Ještě jednodušší variantou je nalepit barevné pásy na karton, přejíždět přes ně válečkem s barvou (postupně pásy sundáváme a opět nalepujeme).

DIDAKTICKÁ ČÁST

5. Návrhy výtvarných činností a jejich ověření v MŠ

V didaktické části je navrženo a zpracováno 6 výtvarných a motivačních činností různých námětů. 3 náměty jsou zpracovány v souladu se současným pojetím výtvarné výchovy v předškolním vzdělávání. 3 náměty jsou jejich alterací, proto u těchto činností nejsou uvedeny očekávané výstupy RVP PV či mezioborová propojenost, tyto východiska a cíle jsou pro obě činnosti shodné.

5.1 Výtvarné a motivační činnosti na námět „Co se děje v trávě“

Východiska (kulturní kontexty)

- z oblasti přírodopisu – seznámit děti s některým hmyzem, motýly, umět je rozeznat a některé pojmenovat

Očekávané výstupy podle RVP PV

Dítě a jeho tělo:

- zdokonalování dovedností v oblasti jemné motoriky, koordinace ruky a oka;
- rozvoj a užívání všech smyslů.

Dítě a jeho psychika:

- jazyk a řeč - osvojení si formy výtvarného sdělení;
- poznávání - rozvoj smyslového vnímání, rozvoj tvořivosti, paměti;
- sebepojetí - rozvoj dovedností, které umožňují vyjádřit pocity, dojmy a prožitky.

Dítě a ten druhý:

- rozvoj povědomí, že jsme každý jiný.

Dítě a společnost:

- rozvoj estetického vkusu;
- hodnotit svoje zážitky;
- vyjadřovat se výtvarně.

Dítě a svět:

- povědomí o sounáležitosti s přírodou.

Motivace

Koho můžeme potkat při hraní v trávě?

Vycházka do přírody

- Pozorujeme život v trávě, co to tady leze? Kdo může žít v trávě? Je to brouček? Jakou má barvu?
- Jak jsou broučci velcí? Jé, ten je malinký (pozn. porovnávání).
- Pozorování pomocí lupy (pozn. zvětšování, zmenšování).
- Jakou barvu má tráva a jakou broučci? (pozn. názvosloví barev.)
- Zavřete oči, dám vám přivonět. Hádejte, co to bylo? (pozn. představivost.)
- Lenošíme v trávě (pozn. relaxace).
- Práce s knihou (Na pouti, O. Sekora), s internetem (atlasy, obrázky cizokrajných motýlů).

Hra

Po celé herně jsou napnuté provázky, přes ně pověsíme nastříhané proužky zeleného krepevého papíru (vysoká tráva). Děti se v „trávě“ procházejí a co vidí? Ostatní broučky? Vidí motýlky, kteří létají nad travou? Každý řekne, jakého broučka vidí, jakou má barvu podle dětského oblečení a zkusí mu dát nějaké broučí jméno, nějak na něj zavolat. Broučci se pohybují tiše a pomalu (pozn. tichá chůze, našlapovat polehoučku), tak musíme dát pozor, abychom nevyplašili ostatní brouky v trávě.

Relaxace

Děti si lehnou na zem, zavrou si oči a snaží se vybavit, jak se cítily, když ležely venku na louce. Představte si, že tady ve třídě je také tak heboučká travička a ta voní. Obcházím ležící děti a dávám jim čichnout k lahvičce, kde je uchovaná tráva, která voní (z předchozích her). Potom si představí, jací nad nimi létají motýlci.

Písnička - Travička zelená

Travička zelená

to je moje potěšení,

travička zelená

to je moje peřina.

Když si smyslím, na ní lehnu,
když si smyslím, na ní sednu,
travička zelená
to je moje peřina.
Travička zelená
to je moje potěšení,
travička zelená
to je moje peřina.
Jak se z jara začne pučit,
nechci já se doma mučit,
travička zelená
to je moje peřina.

Veršovaný příběh (ukázka z knihy Na pouti)
U dvou kytek na paloučku od rána je plno broučků.
Cvrček tluče do bubínku, střevlík volá mandelinku,
ať s tím na pout' utíká, že už hraje muzika.
Komáři jdou s klarinetem, kobylka má housličky,
Vyhrávají broučím dětem do pochodu písničky..

Výtvarná činnost

a) motivace

Pojďte, budeme si hrát v trávě.

b) zadání

- Natiskněte si provázkem nebo provázkovým tiskátkem jarní trávu.
- Vyzkoušej si monotyp.
- Děti si na společný papír natisknou brouky (pozn. otiskávají prsty).

c) fáze výtvarné činnosti

Tráva

Na podlahu, v místnosti, kde je „vysoká trávě“ otiskují děti na velký společný papír provázky a nitě i strukturu záclony (různé barvy zelené), které namočily do barvy,

kterousi samy namíchaly. Také můžeme omotat kus kartonu provázkem, nanést na něj barvou a můžeme tisknout. Takto připravenou louku budou postupně doplňovat hmyzem.

Housenky a brouci

Na velkou společnou louku budou otisky prstů představovat housenky a brouky (podle potřeby dokreslí tuší).

Motýlci

Přeložíme si papír, po rozevření klademe na jednu půlku barvu (pozn. dle volby dětí 2-3 barvy), pak druhou půlku papíru přiklopíme a dlaní barvy rozetřeme po celé ploše. Když papír rozevřeme, tak se nám objeví motýl (dětí dokreslí motýlovi tuší detaily).

Technika: stříhání papíru, otisky provázků (razítko), prstů, kresba tuší, barevný monotyp.

Pomůcky: tuš a špejle, nůžky, temperové barvy, speciální barvy na monotyp, dlaně, měkký papír, balicí papír, čtvrtky A4, role balicího papíru.

Reflexivní dialog

Jak jste se cítili ve vysoké trávě? Máte rády, když ležíte v trávě? Máte rády motýly, housenky a broučky? Jaké mohou mít barvy?

5.2 Alterace námětu: „Kdo se skrývá v trávě“

Východiska (kulturní kontexty)

- z oblasti umění: Vladimír Boudník, Adriana Šimotová.

Výtvarná činnost

a) motivace

Zkuste si každý vyčarovat nějaké zajímavé broučky.

b) zadání

- Všímejte si zajímavých povrchů okolo sebe.
- Přiložte na různé povrchy papír a udělejte frotáž.
- Nasbírejte si tímto způsobem hodně různých povrchů.
- Přeložte papír tak, aby měl zajímavý tvar a stal se z něho brouk.
- Vymyslete broukům jména.
- Podle hmatu zkuste odhadnout, co schoval kamarád do alobalu.

c) fáze výtvarné činnosti

Brouk

Děti si vezmou papír a rudku či voskovku a vydají se hledat předměty, které mají zajímavé povrchy. Když najdou nějaký zajímavý povrch, tak si na něj položí papír a rudku nebo voskovkou se pokusí sejmut strukturu daného předmětu. Až si nasbírají několik struktur, tak si různě papír poskládají nebo zmuchlají do tvaru jejich brouka.

Stříbrný brouk

Děti si najdou ve třídě předměty, které jsou různě členité. Pak si vezmou kus alobalu a opatrně si svou věc obalí, a to tak, aby alobal kopíroval, těsně přiléhal k jejich tvaru. Nakonec pro svého brouka vymyslí děti jméno.

Technika: frotáž, obalování alobalem.

Pomůcky: rudka, voskovky, papír A5, různé povrchy ve třídě i v přírodě, alobal.

Reflexivní dialog

Bavilo vás kouzlit brouky? Jaké předměty byly na frotáž nejlepší? Líbí se vám frotáž? Co se vám na frotáži líbí? Jak jste se cítily, když jste mačkaly a překládaly brouky? Na jaké brouky jste myslely? Jaké brouky znáte? Jak se vám líbila hra s kouzlením stříbrných brouků? A podle čeho jste brouky pojmenovaly? Poznaly jste z čeho udělal váš kamarád své brouky?

5.3 Výtvarné a motivační činnosti na námět „Pilné včelky“

Východiska (kulturní kontexty)

- z oblasti přírodopisu: pojednání o včelách, o jejich životě, jak se dělá med, seznamování s jarními květinami, práce s knihou, seznámení se včelařením.

Očekávané výstupy podle RVP PV

Dítě a jeho tělo:

- zdokonalování dovedností v oblasti jemné motoriky, koordinace ruky a oka;
- rozvoj a užívání všech smyslů.

Dítě a jeho psychika:

- jazyk a řeč - osvojení si formy výtvarného sdělení;
- poznávání - rozvoj smyslového vnímání, rozvoj tvořivosti, paměti;
- sebepojetí - rozvoj dovedností, které umožňují vyjádřit pocity, dojmy a prožitky.

Dítě a ten druhý:

- rozvoj povědomí, že jsme každý jiný, respekt k druhému (pozn. každý má jinou včelu);
- rozvoj spolupráce a kooperace (pozn. při přenášení vody, při kresbě letu včel).

Dítě a společnost:

- hodnotit svoje zážitky (pozn. při práci s medem, při společném díle);
- vyjadřovat se výtvarně.

Dítě a svět:

- povědomí o sounáležitosti s přírodou (pozn. poznatky o užítku včel).

Motivace

Pojďme se podívat na louku, kde se pilné včelíčky učí sbírat med.

Povídání o medu

- Tak děti, něco jsem vám přinesla ochutnat. Poznáte, co to je? Zavřete oči a já vám dám nejprve přivonět. Co vám ta vůně připomíná? Děti si čichají k medu a k výrobkům z něj.
- Co vám maminka maže doma na chleba? A k čemu se může med ještě používat? K čemu je med dobrý? Je zdravý? Je lepkavý?

- A víte, kdo med sbírá? Jak včela vypadá? (pozn. rozdíl mezi včelou a vosou.) A jak to včely dělají? Víte, kolikrát musí včela vyletět z úlu, aby nasbírala tolik nektaru, abychom mohli mít lahvičku medu? A jak vypadají květiny, na které včely létají?
- A kdo ví, kdo se stará o včely, kdo jim pomáhá vyrobit sladký med?
- Ochutnávka medu - děti dostanou na ochutnání trochu medu (pozn. různé druhy podle toho, kde ho včely sbíraly).
- Práce s knihou - prohlížení včelařských knih a herbářů květin.

Básnička o včeličce

Malá včelka loukou bzučí, čmeláček ji létat učí.

Na podběl si sedají, chutný med si sbírají.

Měsíc květen, ten je prima, to už není vůbec zima!

Všechny kytky rozkvetou, včely na ně přilétnou.

Letí z květu na kvítek, z pampelišky na šípek.

Pyl moc pilně sbírají, med z něj potom dělají.

Pohybová hra

Zkusíme si, děti, jako včelky, kolikrát musíte vyletět z úlu na louku, abyste nasbíraly z květin všechen nektar, který potřebujeme na výrobu medu.

a) Na koberec položíme několik kytíček a děti se nejprve prolétnou jako včelky po třídě, když uslyší cinknutí trianglu, tak si jednu kytku vyberou a sednou si na ni (vždy bude o jednu kytíčku méně než je dětí, pokud dítě nenajde žádnou volnou květinu, tak si jde sednout na předem stanovené místo (do úlu). Hra končí, až zůstanou ve hře tři včeličky.

b) Pak se děti rozdělí na tři skupiny, každá skupina si určí místo, kde bude jejich úl a tam si postaví větší nádobku na vodu. Na podlahu položíme několik kytíček, u kterých jsou skleničky s vodou různobarevně obarvenou potravinářským barvivem (nektar) a děti (včelky) létají z kytky na kytku a natahují vodu do stříkačky a nosí si ji do svého úlu (do větší nádoby). Pozorují, jak se v nádobce míchají barvy různého nektaru.

Výtvarná činnost

a) motivace

Vzpomeňte si, jak to vypadá na jaře na louce, kde je mnoho kytek a včelky létají z jedné kytky na druhou, sbírají nektar a nosí ho do úlu, kde ho přemění na med.

b) zadání

- Nakreslete si svou pilnou včelku.
- Zkuste nakreslit, jak to vypadá uvnitř úlu.
- Ve dvojicích si vyrobíte z kartonu (tiskátko).
- Aby bylo možné sestavit razítko s motivem květiny, vyberte si z hromady nastříhaných tvarů ty, které se vám nejvíce zamlouvají.
- Na louku si otiskněte medové plástve (bublinkatá fólie).
- Nakreslete let včelky z kytičky na kytičku, když sbírá med.
- Zvolte si barvu pastelky a barvu, kterou použijete k tisku květiny.

c) fáze výtvarné činnosti

Včela

Děti si na čtvrtku nakreslí tuší svou včelu, mohou ji dokreslit žlutou pastelkou.

Včelí úl

Na papír si děti nakreslily pastelkami, jak si představují, že to vypadá uvnitř včelího úlu.

Kytka

Děti dostanou různě vystříhané tvary kartonu (představují okvětní lístky) a karton o velikosti A4. Nejprve si děti vyberou tvary a poskládají si z nich květiny podle své fantazie a ty si pak nalepí na podkladový karton. Štětcem „naťupkají“ květiny barvou, a pak je obtisknou na společný veliký balicí papír, který bude představovat rozkvetlou louku.

Medové plástve

Děti dostanou bublinkatou folii, kterou si nabarví temperovými barvami v barvě medu. Pak ji otisknou na balicí papír.

Kresba letu včely

Poté, co jsou na balicím papíru natisknuty květiny a medové plástve, tak si děti vezmou pastelku (každá včelka má jednu svou barvu, která je odlišná od ostatních) a snaží se znázornit let včely. Děti kreslí po papíře (mohou mezi květinami i šlapat, protože louka je

veliká) let včely z úlu kolem kytiček a zase do úlu a zase okolo kytiček a domů. Děti se v létání střídají.

Technika: kresba tuší, kresba pastelkami, papírová koláž podle své fantazie a tisk (razítko), tisk bublinkaté folie.

Pomůcky: tuš a špejle, pastelky, karton, lepidlo, nůžky, temperové barvy, štětce, kelímek s vodou, bublinkatá folie, čtvrtky A4, role balicího papír.

Reflexivní dialog

S dětmi jsme si povídaly bezprostředně po každé činnosti. Jaká je jejich včelka? Co je na ní důležité? Jak je bavilo vymýšlet si vlastní květiny? Proč má jejich květina právě takovou barvu? Znají nějakou kytičku takové barvy? Jak se jim tisklo na papír? Jak se cítily, když létaly a sbíraly nektar? Bavilo je kreslit let včel?

Hodnocení a ponechání díla stranou ve třídě, aby si s ním mohly děti hrát.

(viz obrazová příloha č.1 a č.2)

5.4 Alterace námětu: „Mraveniště“

Východiska (kulturní kontexty)

- z oblasti umění: Michael A. Noll.

Výtvarná činnost

a) motivace

Děti, kdo pomůže mravencům postavit mraveniště?

b) zadání

- Nalepte proužky papíru na papír tak, aby jste z toho postavily mraveniště.
- Pracujte ve skupinkách jako mravenci, mravenců také žije hodně v mraveništi.
- Vyzkoušejte si novou techniku protisku a zkuste si tak nakreslit několik stejných mravenců.

c) fáze výtvarné činnosti

Mraveniště

Děti dostanou nastříhané proužky papíru, které nalepují na papír, až z toho „postaví“ mraveniště. Proužky mohou děti nalepovat vedle sebe, přes sebe, zkrátka stejně, jako si staví mravenci z jehličí svoje mraveniště.

Strukturu mraveniště si můžeme zkusit zachytit frotáží.

Mravenec

Mravence si děti udělají technikou protisku. Na papír si nakreslí mravence a pomocí kopíráku si okolo mraveniště udělají plno mravenců.

Technika: koláž, protisk.

Pomůcky: proužky papíru, lepidlo, velký balicí papír, papír A4, kopírák, propiska.

Reflexivní dialog

Jak to vypadá v mraveništi? Kolik asi žije mravenců v jednom mraveništi? Líbilo se vám být pracovitý mravencem? Líbila se vám práce ve skupině s ostatními kamarády? Byli jste rády, že si můžete navzájem pomáhat? A jak se vám pracovalo s kopírákem? Bavilo vás to?

5.5 Výtvarné a motivační činnosti na námět „Neposedný vítr“

Východiska (kulturní kontexty)

- z oblasti meteorologie: jaké známe počasí, jaké můžou být druhy větru;
- z oblasti hudby: seznámení s hudbou A. Vivaldiho.

Očekávané výstupy podle RVP PV

Dítě a jeho tělo:

- zdokonalování dovedností v oblasti jemné motoriky (pozn. práce s nástroji);
- rozvoj a užívání smyslů (pozn. pocit při foukání).

Dítě a jeho psychika:

- jazyk a řeč - osvojení si formy výtvarného sdělení;
- poznávání - rozvoj smyslového vnímání, rozvoj tvořivosti, paměti (pozn. pokus znázornit vítr na ploše papíru);
- sebepojetí - rozvoj dovedností, které umožňují vyjádřit pocity, dojmy a prožitky.

Dítě a ten druhý:

- rozvoj povědomí, že jsme každý jiný.

Dítě a společnost:

- rozvoj estetického vkusu;
- hodnotit svoje zážitky (pozn. zhodnotit kresbu při hudbě);
- vyjadřovat se výtvarně.

Dítě a svět:

- povědomí o sounáležitosti s přírodou (pozn. všimnout si změn počasí).

Motivace

To se venku prohání ale pěkný vítr, potkaly jste ho, když jste šly do školky? A jaký byl? Studený nebo teplý? A jak moc foukal? Pojd'te si na takové větříky zahrát.

Povídání o větru

- Kdopak nám to venku poletuje? Kde se tu vzal?
- Jaké známe druhy větru: vánek – větříček – vítr – vichřice (pozn. stupňování slov).
- Co dělá vítr? Co všechno dokáže? Je vítr hodný nebo zlobivý? Pomáhá lidem nebo umí lidi jen pěkně pozlobit? (Pozn. protiklady, pojmenovat vlastnosti.)

- Rozfoukává semínka kytiček po louce, aby mohly růst na několika místech.
- Čechrá vlasy, honí po ulici různé lehké věci (pozn. ukázka fěnu, porovnání).
- Pomáhá létat papírovým drakům, plachtit plachetnicím.
- Ale také způsobuje neštěstí, umí rozbít domy, lámat stromy apod.
- Jak se člověk proti větru chrání?
- Čteme si z knížky Malované počasí a Pohádky z Větrné Lhoty.

Básnička o větru

Běží vánek polem, hladí všechno kolem
 lehký jako dech, tančí po lesech
 Letí vítr jako drak, bije křídly do oblak
 sklánějí se keře stromy, kdo neuhne toho zlomí.
 Odkud ten vítr hvízdá? Z lesů od svého hnízda.

Básnička o větru

Odkud ten vítr fouká? Ze sítě od pavouka.
 Odkud ten vítr vane? Z polí od hrušky plané.
 Odkud ten vítr duje? Ze skal od černé sluje.
 Odkud ten vítr fičí? Ze smrčin od jehličí.

Výrazový větrný tanec

Děti dostanou barevné šátky, kterými zkouší třepotat podle různých druhů větru, které si samy vyberou (napodobují sílu větru - klidný vánek, hravý větřík, uličník vichr...) Při tanci jim pouštím hudbu A. Vivaldi „Čtvero roční období“.

Zkoušíme si udělat vítr

Děti sedí na koberci a ve dvojicích a zkouší na sebe foukat jako vítr (na obličej, za krk, na ruku...), foukají brčkem, do pingpongového míčku (uděláme si vějíř z papíru a ovíváme sebe i kamaráda.

Úkol pro děti

Najděte si ve třídě předměty, kterými co nejlépe napodobíte různou sílu větru (igelit, foukání do plastové lahve, šustění papírem...) a najděte ve třídě věc, která se pohybuje, když do ní foukáš.

Výtvarná činnost

a) motivace

Pojďte se zaposlouchat do vážné hudby a zkusíme si podle ní kreslit.

b) zadání

- Představte si, že jste větříčci a létáte si po obloze.
- Děti poslouchaly hudbu a zkoušely tančit podle ní, vnímat ji. Na základě poslechu se pokuste znázornit pohyb různých druhů větru.
- Lze zachytit stopu větru na papír? Pokuste se o to.
- Zvolte si barvu a nástroje, které budete používat.
- Vyzkoušejte, jaké stopy v barvě nástroje zanechávají a naopak, jakou stopu zanechávají nástroje po namočení do barvy.

c) fáze výtvarné činnosti

Vítr

Na čtvrtku nanese barvu a zkusíme, jakou stopu v ní zanechal vítr. Byl to vánek, vítr, vichr nebo tornádo? Zkusíme si i variantu obrácenou, kdy nástroj namočíme do barvy a kreslíme s ním na čtvrtku vítr (negativ - pozitiv).

Vítr

Připravíme si papír A3, kterou přehneme na půl a mezi papíry dáme nabarvený provázek a pomalu s ním pohybujeme, až ho celý vytáhneme. Po rozevření papíru se podíváme, jaký vítr byl mezi papíry schovaný.

Vítr

Můžeme si vyzkoušet kreslit do krupice.

Technika: zanechávání stop v barvě (kresba v barvě), otisk nabarveného provázku, kresba do krupice.

Pomůcky: temperové barvy, štětce, špejle, hřebeny, vidličky, provázky, prsty na ruku, čtvrtky A3, rámeček s krupicí.

Reflexivní dialog

S dětmi jsme si povídaly bezprostředně po každé činnosti. Jak se při poslechu cítily? Jak se jim líbila hudba? Co si při ní představovaly? Jak na ně působila? Jak se jim líbilo, když na ně kamarád foukal? Kde jim to bylo nejpříjemnější? Líbilo se jim, když kreslily do barvy? Byly jste zvědavý, co nakreslí provázek mezi papíry? Bylo jim příjemné hrát s krupicí? Bavilo je si hrát na vítr?

(viz obrazová příloha č.3)

5.6 Alterace námětu: „Větrné hrátky“

Východiska (kulturní kontexty)

- z oblasti umění: Jackson, Pollock, Joan Miró, Paul Klee, Karel Malich.

Výtvarná činnost

a) motivace

Hledáme odvážlivce, kteří si troufnou na větrné hrátky.

b) zadání

- Představte si, že jste větrní hoši a hraje na honěnou stejně jako kluci ve školce.
- Pokuste se rozpohybovat provaz po papíře tak, aby zanechával po sobě stopu.
- Vyberte si barvu pro svůj vítr.
- Vyhledejte tvary mezi propletenými čárami, které se vám líbí nebo vám připadají něčím zajímavé.

c) fáze výtvarné činnosti

Chyt' si mě

Položíme velký balicí papír na podlahu a vybereme dvojici. Každý z dvojice dostane provaz, kterým budou ve stoje pohybovat po ploše papíru, budou hrát na „honěnou“. Provaz se před „honěnou“ vždy namočí do barvy, kterou si dítě samo vybere. Po chvíli se hra přerušuje a provazy se musí opět namočit do barvy.

Variantou může být individuální práce, kdy dítě krouží provazem, který je namočený v barvě, libovolně po svém vlastním papíře nebo krouží provazem v písku či krupici.

Barevný vítr

Na čtvrtku A3 si nakreslíme lepidlem dlouhou, různě zakroucenou, klikatou čáru, která se různě křížuje a potkává. Až lepidlo zaschne, tak si vezmeme voskové pastely a budeme si všimnout zajímavých tvarů, které nám vznikly křížením čáry. Ta nejzajímavější místa vybarvíme. Potom celý papír natřeme modrou tuší. Po zaschnutí lepidlo vymyjeme pod tekoucí vodou. Vznikne nám ledový vítr prohánějící se mezi barevnými tvary.

Technika: zanechávání provazových stop na papíře, kresba lepidlem, rezerváž.

Pomůcky: temperové barvy, tuš, voskové pastely, provazy, lepidlo, balicí papír, čtvrtka A3, popř. písčovníčka.

Reflexivní dialog

Jak se vám pracovalo s provazem jako výtvarným nástrojem? Šlo vám to dobře? Líbilo se vám, když provazy hrály na honěnou? Jak se vám kreslilo lepidlem? Podle čeho jste vybíraly plochy, které jste vybarvily voskovkami? A co ty vám tvary připomínají?

5.7 Reflektivní bilance učitelky MŠ

Veškeré tři činnosti probíhaly ve věkově smíšené třídě v mateřské škole. Činnosti jsou součástí integrovaného bloku “Jaro”. Pracuji v této třídě již 6. rokem, takže děti dobře znám a vím, co můžu od nich očekávat.

První námět se týkal jarní louky a života v ní, přičemž jsem se zaměřila hlavně na brouky a motýly. S dětmi často relaxaci nedělám, takže na to nejsou příliš zvyklé, proto asi, když jsem se je snažila zklidnit, aby si mohly představovat, jak leží v trávě na louce, tak se mi to u některých dětí nedařilo. O to víc jsem byla zklamaná, že ty samé děti nerespektovaly, když jsme pozorovali brouky ve vysoké trávě, pomalou a klidnou chůzi. Neustále si přejí běhat. Příště bych začala spíše pohybovými aktivitami a přes pohyb s hudbou bych přešla k relaxaci, aby to bylo pro děti příjemnější. Ale výtvarné aktivity mě naopak potěšily. Práce s provázkem je velice zaujala, byly překvapené, že se dá kreslit i namočeným provázkem. Několik dětí si provázek omotalo kolem kartonu a pak tisklo vlastně razítkem. Když tiskaly prsty brouky, tak jednoho chlapce zaujalo, že jsou na otisku vidět nějaké čáry. Proto jsem dětem vysvětlila, že to jsou papilární linie, které má každý člověk jiné, že se podle nich poznávají zločinci. Pak jsme se pustili do techniky monotypu, který děti velice oslovil, líbilo se jim, jak se barvy míchají a také to, že nevědí dopředu, jaký motýl jim nakonec z papíru po otevření vyletí. Nakonec jsme se u tohoto úkolu zdrželi, protože jsem je nemohla a ani nechtěla od této činnosti odtrhávat, protože je zcela uchvátila.

Při druhém tématu šlo o seznámení s včelami a s jejich životem v úlu. Také jsem chtěla dětem přiblížit vlastnosti včel, jejich píli a soustředění při sběru nektaru. Děti tyto vlastnosti zažily při pohybové hře, kdy se soustředily na přenášení vody z jedné nádoby do nádoby druhé. Byly tak sousředěné, že při pozování zapouštění barev se na chvíli u nádoby zapomněly. Pak si děti mohly vybrat, jestli nakreslí, jak to vypadá uvnitř úlu nebo jen včelu, ale nakonec všechny kreslily včelu i úl, což mě u dvou chlapců mile překvapilo, protože se většinou snaží rychle od jakékoli řízené činnosti odejít. Výroba razítek je trochu zarazila, děti se ptaly, jestli je tam nemohou jenom namalovat štětcem. Jeden chlapeček se rozhodl, že si razítko neudělá, že si vezme jeden z nabízených tvarů okvětního lístku a bude tisknout jenom s ním. Na otázku a proč, odpověděl že to bude rychlejší, tak jsem mu to umožnila, jelikož měl pohotový argument. Poté, si jedna skupina

dělala razítko a děti ve druhé skupině si připravovaly bublinkatou fólii na tisk úlu. Dvě děti neuposlechly rady, aby tam nedávaly tolik barvy a aby s fólií při tisku moc nehýbaly, proto není otisk bubinek tak čistý, jak jsem si představovala. Samotné znázorňování letu včely děti velmi zaujalo. Měla jsem radost, že činnost děti bavila a snad si o včelách i něco zapamatovaly.

Třetí aktivita se týkala počasí, a to větru. Chtěla jsem, aby si děti vyzkoušely tančit a kreslit při hudbě a toto téma se mi k tomu hodilo. Ze začátku chlapci příliš tančit nechtěli a ani ke konci se to nezlepšilo, styděli se. O to víc si užili, když kreslili různými nástroji v barvě. A protahovaný nabarvený provázek mezi papíry, i když tuto techniku už znají, je úplně fascinováno.

Téměř při všech výtvarných činnostech se děti mezi sebou bavily, neustále říkaly, co dělají, ptaly se, co dělají ostatní. Když vítr zanechával stopu v barvě, tak jsem slyšela výkřiky: “Jé, koukni, to je dobrý”.

Trochu jsem měla problém s propojením výtvarných činností s ostatními oblastmi vzdělávání, s propojením pohybových a dramatických složek. V průběhu přípravy motivačních a výtvarných činností jsem však stále lépe začínala chápat, jak důležitá a přirozená je pro děti v MŠ komplexní přístup ke vzdělávání.

Závěr

Podstatou bakalářské práce bylo navržení šesti výtvarných činností, a to spolu s činnostmi motivačními i doplňkovými. Tyto výtvarné činnosti jsou modifikací kresebných a grafických technik pro předškolní vzdělávání. Tři činnosti se staly výchozími a další navržené výtvarné činnosti jsou alteracemi výchozích námětů, které dále rozvíjí a odkazují k dalším možným cestám realizace. V praxi mateřské školy pak byly některé z návrhů také ověřeny a reflektovány.

Pro výtvarné činnosti byly zvoleny takové techniky, které jsou vhodné jak pro 3 leté, tak pro 6 leté děti. Činnosti podporují komplexnost vzdělávání v mateřské škole a mezioborové přesahy, a také zohledňují věk dětí. Děti se vedle výtvarných činností naučily básničky a poslechly si pohádky, zakusily relaxaci v trávě, prožily si poslech vážné hudby, dozvěděly se informace o přírodě, hmyzu, počasí, výrobě medu, který například také ochutnaly apod.

Neotřelé výtvarné činnosti, které se staly hlavní řízenou činností daný den v MŠ, si kladly za cíl podpořit senzitivitu vnímání dětí, sociální spolupráci, umožňovaly zakusit různorodý a pro děti neobvyklý výtvarný výraz. V duchu pedagogického konstruktivismu tak byla podporována aktivita dětí při učení a snaha o rozvoj osobnosti dítěte.

Děti projevovaly v průběhu výtvarných činností radost a zájem, některé techniky již znaly, ale přesto byly zvědavé, jak jim to tentokrát půjde. Techniky, které neznaly, je také bavily, což bylo možné vyzorovat na jejich soustředění a zahloubanosti do práce. Činnosti byly podnětné pro rozvoj jejich kreativity, která se projevovala tím, že děti samy vymýšlely další možnosti tvorby.

V souladu s mnohými učiteli, kteří přispívají na Metodický portál RVP, je třeba konstatovat, že experimentální a netradiční techniky mají v MŠ své veliké opodstatnění, a to nejen z hlediska podmínek, které MŠ nabízí pro tvorbu s dětmi, ale také z důvodu přínosu těchto technik pro rozvoj osobnosti dítěte.

LITERATURA

BLÁHA, Jaroslav, Slavík, Jan. Průvodce výtvarným uměním V. 1. Vyd., Praha: Práce, 1997, 128 s., ISBN 80-208-0432-3.

CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 1. vyd., Praha: Aventinum, 1992, 123 s., ISBN 80-85277-79-4.

DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 2. vyd., Praha: Portál, 2008, 208 s., ISBN 978-80-7367-415-1.

HAZUKOVÁ, Helena. *Didaktika výtvarné výchovy VI.*, Praha: UK-Pedagogická fakulta, 2010, 109 s., ISBN 978-80-7290-434-1.

HAZUKOVÁ, Helena. *Výtvarné činnosti v předškolním vzdělávání.*, Praha: Raabe, 2011, 160 s., ISBN 978-80-87553-30-5.

HAZUKOVÁ, Helena; DVOŘÁKOVÁ, Miloslava. *Situace ve výtvarné výchově*. 1. vyd., Liberec: TU, 2002, 41 s., ISBN 80-7083-661-X.

HAZUKOVÁ, Helena; ŠAMŠULA, Pavel. *Didaktika výtvarné výchovy I.*, 1. vyd., Praha: UK-Pedagogická fakulta, 1991, 117 s., ISBN 80-7066-368-5.

KALHOUS, Zdeněk; OBST, Otto. *Školní didaktika*. 1. vyd., Praha: Portál, 2002, 447 s., ISBN 80-7178-253-X.

KLINDOVÁ, Luboslava; RYBÁROVÁ, Eva. *Psychologie 2: Vývojová psychologie*. Praha: SPN, 1986, ISBN 14-373-86.

KOŤÁTKOVÁ, Soňa. *Dítě a mateřská škola*. 2. vyd. rozš. , Praha: Grada, 2014, 256 s., ISBN 978-80-247-4435-3.

KREJČA, Aleš. *Techniky grafického umění*. Praha: Artia, 1981, 201 s., ISBN 37-008-8109/16.

KREJČOVÁ, Věra; KARGEROVÁ, Jana. *Vzdělávací program Začít spolu: metodický průvodce pro 1. stupeň základní školy*. 2. vyd., Praha: Portál, 2011, 228 s., ISBN 978-80-7367-906-4.

LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*, 2. vyd., Praha: Grada, 2006, 368 s., ISBN 80-247-1284-9.

MALÝ, Zbyněk. *Grafické techniky pro každého*. 1. vyd., Brno: CP Books, 2005, 62 s., ISBN 80-251-0296-3.

MERTIN, Václav; GILLERNOVÁ, Ilona. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 2. vyd. rozš., Praha: Portál, 2010, 248 s., ISBN 978-80-7367-627-8.

PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7. vyd., Praha: Portál, 2013, 400 s., ISBN 978-80-262-0403-9.

ROESELOVÁ, Věra. *Didaktika výtvarné výchovy V.*, Praha: UK-Pedagogická fakulta, 2001, 144 s., ISBN 80-7290-058-7.

ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. 1. vyd., Praha: Sarah, 1996, 241 s., ISBN 80-902267-1-X.

SMOLÍKOVÁ, K.; OPRAVILOVÁ, E. a autorský kolektiv. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. 1. vyd., Výzkumný ústav pedagogický v Praze, Tauris, 2004, 48 s., ISBN 80-87000-00-5.

SLAVÍK, Jan. *Didaktika výtvarné výchovy – teze přednášek*. Praha: UK-Pedagogická fakulta, 1993, ISBN 80-7066-268-9.

SLAVÍKOVÁ, Vladimíra; SLAVÍK, Jan; ELIÁŠOVÁ, Sylva. *Dívej se, tvoř a povídej!*. 2. vyd., Praha: Portál, 2007, 200 s., ISBN 978-80-7367-322-2.

SLAVÍKOVÁ, Vladimíra; HAZUKOVÁ, Helena; SLAVÍK, Jan. *Výtvarné čarování – Artefiletika pro předškoláky a mladší školáky*. 2. vyd., Úvaly: Albra, 2010, 167 s., ISBN 978-80-7361-079-1.

ŠAMŠULA, Pavel. *Obrazárna v hlavě*. 1. Vyd., Praha: Práce, 1996, 96 s., ISBN 80-208-0380-7.

ŠAMŠULA, Pavel. HIRSCHOVÁ, Jarmila. *Průvodce výtvarným uměním IV*. 1. Vyd., Praha: Práce, 1994, 128 s., ISBN 80-208-0008-5.

ŠIMONOVÁ, Anna. *Výtvarná dílna*. 1. vyd., Praha: Portál, 2005, 160 s., ISBN 80-7178-960-7.

ŠMELOVÁ, Eva. *Mateřská škola – teorie a praxe*. 1. vyd., Olomouc, 2004, 168 s., ISBN 80-244-0945-8.

TROJAN, Raoul. *Výtvarné materiály a techniky vhodné pro práci ve výtvarné výchově I., Kresba a grafika*. 1. vyd., Praha: SPN, 1976, 77 s.,

UŽDIL, Jaromír. *Čára, klikyháky, paňáci a auta*. 2. vyd., Praha: SPN, 1978, 128 s., ISBN 14-245-78.

UŽDIL, Jaromír; ŠAŠINKOVÁ, Emilie. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. 2. vyd., Praha: SPN, 1982, 192 s., ISBN 7356 14-081-82.

Obrazová příloha č.1

Obrazová příloha č.2

Obrazová příloha č.3

